

Anmeldelser

VÆRKET

“DANSK SKOLEHISTORIE”

Anne Katrine Gjerløff,

Anette Faye Jacobsen,

Ellen Nørgaard og Christian Ydesen:

Da skolen blev sin egen. 1920-1970.

Bind 4 af fembindsværket

“Dansk skolehistorie”,

redigeret af Charlotte Appel og

Ning de Coninck-Smith. Aarhus:

Aarhus Universitetsforlag 2014.

422 s., rigt illustreret.

399,95 kr.

Af Knud Holt Nielsen, kommunikationsmedarbejder, Aarhus Universitet

Det ambitiøse projekt om at skrive den danske skoles historie igennem 500 år er nu afsluttet og i foråret udkom det fjerde bind i serien: “Da skolen blev sin egen”, som dækker udviklingen fra 1920-1970, og er skrevet af Anne Katrine Gjerløff, Anette Faye Jacobsen, Ellen Nørgaard og Christian Ydesen.

Det er i perioden frem til 1970, at den moderne danske skole bliver skabt, som vi kender den på godt og ondt i dag. Men det er også overgangen til, at man omsider kan tale om egentlig folkeskole i nogen meningsfuld betydning i Danmark, nemlig som en *delt erfaring* med nogenlunde identiske strukturelle vilkår og indhold for det overvældende flertal af befolkningens børn. Det skarpe skel mellem land og by blev mindre. Alle elever på landet kom efter reformen i 1958 om-

sider i skolen hver dag, og den megen skarpe forskel mellem landets og byens skoler forsvandt. Reformpædagogikken gik sin sejrsgang sammen med mere moderne undervisningsformer. Præsterne og spanskrørene rykkede ud af skolerne, mens skolepsykologer og læger rykkede ind båret af et mere humant børnesyn. Den skarpe opdeling af børnene blev mindre, og i takt med at kvaliteten af undervisningen i den offentlige skole blev stadig højere, skrumpede andelen i private skoler til beskedne 6 procent, og da Folketinget i 1969 vedtog, at der skulle indføres 9 års undervisningspligt, var det allerede en realitet for mere end 90 procent af børnene.

Det fjerde bind af *Dansk Skolehistorie* holder samme imponerende standard som de foregående og fastholder ambitionen om også at fortælle skolens historie nedefra og ud fra et hverdagsperspektiv, hvor praksis og skolens aktører sættes i centrum, ved siden af de samfundsmæssige forandringer og de store skolepolitiske reformer, interesser og konflikter.

Dansk skolehistorie er skrevet som *grundskolens* historie og som en afgørende del af selve *barndommens* historie. Fremstillingen er båret af fire forbundne fortællinger. For det første om *Krige og visioner* om nye pædagogiske tanker, inspirationer og skoleforsøg og hvordan skolen udviklede sig i skyggen af to verdenskrige fulgt af en kold krig. For det andet om *det ændrede syn på børn* formet af pædagogik og psykolo-

gi, der førte til ændringer af både skolekultur og omgangstone, såvel som skolens fysiske udformning, men som også afslørede grundlæggende ideologiske og religiøse modsætninger i børnesynet. Ikke mindst mellem land og by. For det tredje er det historien om *velfærdsstaten og skolen*, hvor skolen blev et centralt element i velfærdsprojektet og et redskab til ligeværd. Og endelig handler bindet med forfatterens ord om, *hvordan skolen blev akademiseret, sekulariseret og professionaliseret* med nye læreruddannelser, et voksende antal eksperter og gennem de nye pædagogisk-psykologiske videnskaber. Skolens indhold blev i stigende grad hentet i videnskaben og ikke religionen og nationens traditionsbårne verden, som det hedder i indledningen.

De store og de små historier om skolen fletter sig sammen og veksler mellem hinanden, alt imens læseren kommer fra hverdagen i Rønne til Ringkøbing, fra Skælskør til København, fra Odense til Aalborg, fra de sønderjyske skoleordninger efter genforeningen og videre til Nordatlanten. Fra skolearkitekturens forandring til udfordringerne med indførelse af nye teknologier. Der er med andre ord en mængde af historier, informationer og perspektiver over de 16 kapitler, som udgør bind 4.

Det var erfaringerne fra 1. verdenskrig, der førte til den pædagogiske og psykologiske ny-orientering, som vi i dag kender som reformpædagogikken, og som går som en rød tråd igennem meget af skolens udvikling frem til 1970. I Danmark blev den tidlige reformpædagogik båret af lokale ildsjæle, skoleledere og lærere, der hav-

de været studierejser i udlandet, som siden fik indflydelsesrige poster i skolens verden. Kernen i den pædagogiske ny-orientering var en tillid til barnets evner til at varetage sin egen udvikling, hvor skolen skulle gøre brug af barnets potentialer i dannelsen af de kommende af de kommende borgere. De pædagogiske visioner førte også ændring af undervisningsmaterialerne, hvor først og fremmest *Ole Bole* illustreret af Storm P. fra 1927 kom til at gå sin sejrsgang i de danske 1. klasser og frem til 1962 udkom i over 800.000 eksemplarer. Der blev i 1920'erne især hentet inspiration i Tyskland til nye undervisningsprincipper og nye opdragelsesmetoder i skolerne, og en række af tidens mest kendte og læste udenlandske pædagoger lagde også vejen forbi Danmark. Der blev iværksat de lokale skoleforsøg med friere skoleformer i Vanløse, som dog siden blev lukket i 1928 af socialdemokrater og konservative lokalpolitikere på Københavns Rådhus imod forældrenes ønske. Men tankerne om en praktisk mellemskole for de mindre boglige elever levede videre og blev dele af folkeskolereformen i 1937.

Efter 2. verdenskrig og erfaringerne med nazismen fik de reformpædagogiske tanker for alvor vind i sejlene. Opdragelse til demokrati blev et vigtigt tema, Emdrupplanen blev fremlagt i 1945, forsøgsskolen Emdrupborg blev etableret af Københavns Kommune i 1948, Bernadotteskolen begyndte som friskole i 1949, og landets første lilleskole kom 1950 i København. Fremstillingens særlige styrke er imidlertid, at vi ikke bare hører om de store pædagogiske flagskibe,

men også om de mangfoldige forsøg og små og store tiltag på det lokale niveau, som lå forud for skolereformen i 1958, Den Blå Betænkning og 1960'ernes reformpædagogiske sejrsgang i skolerne som historien om, hvordan lærer Ester Herlak på Skovgårdsskolen i Gentofte fra sidst i 1940'erne lokalt arbejdede utraditionelt og ud fra en reformpædagogisk inspiration introducerede sine elever til problemorienteret undervisning og elevstyrede diskussionstimer.

Det var først og fremmest socialdemokraterne, der på det overordnede politiske niveau skubbede på for reformer, udvidelse af undervisningspligten, modernisering og et ændret indhold i skolen. Socialdemokraterne havde visionerne og reformviljen, Bidragene fra de konservative og liberale (landbo)partier, Venstre og De Radikale, som stod stærkt i lærerkredse, var til gengæld indtil slutningen af 1950'erne i høj grad at forhale reformerne i perioden eller gøre dem mindre vidtrækkende. Danmark var længe et landbrugsland, hvor børnene blev brugt som arbejdskraft, og de unge skulle helst hurtigt ud på arbejdsmarkedet efter 7 års skolegang. Danmark haltede da også, hvad angår den overordnede skolelovgivning, efter nabolande som Sverige og Norge, hvor Socialdemokratiet stod stærkere. Forskelle, som bogen dog desværre ikke berører. Den manglende internationale komparation er da også en af de få svagheder ved bogen. Vi hører om, hvordan det danske skolefolk hentede international inspiration, men vi ved faktisk ikke noget om, hvordan den danske skole udviklede sig i for-

hold til andre lande, men at forvente at det også skulle kunne indfries sammen med de mangfoldige andre perspektiver ville nok ikke være rimeligt.

Trægheden på det overordnede politiske niveau betød, at den danske skoleudvikling efter 1920 ikke var kendetegnet ved revolutioner, men af en langstrakt og sej forandringsproces nedefra, hvor ikke mindst København længe havde en rolle som lokomotiv for på det lokale plan at gennemføre forandringer og moderniseringer, som siden hen blev normen for hele landet. Et af de gode eksempler var spørgsmålet om brugen af vold som strafmiddel i skolen – lussinger, spanskrør, riven i ørerne, nødder i hovedbunden eller slag over fingrene med pegepinde. Den legitime brug af vold blev begrænset i eksempelvis ordensbekendtgørelsen fra 1938, men lærerorganisationerne modarbejdede tiltag, der helt skulle berøve lærerstanden muligheden for vold som disciplineringmiddel. Når sager om grov lærervold ramte medierne, forsvarede organisationerne ofte de pågældende mod den "hetz", lærernes forening mente de pågældende blev udsat for af uansvarlige medier. Modstanderne kom ikke mindst fra den voksende pædagogiske ekspertise og fra socialdemokratiske kredse. Der var blandt forældre voksende modstand mod klø i skolen efter krigen, og i 1952 lykkede det, efter henvendelser fra forældre i de københavnske skolenævne, at få kommunen til at forbyde al korporlig afstraffelse af eleverne i Københavns folkeskoler. Først i 1967 forsvandt lærernes ret til at slå børnene dog i hele landet – 40 år efter Norge.

Mens korporlig straf gradvist gled ud af skolen, trådte specialpædagogikken og skolepsykologien ind i stedet. Skolen skulle være for alle, også for de børn, der ikke umiddelbart passede til skolen. Der blev omsider sat spørgsmålstegn ved det hensigtsmæssige ved at "kejthåndede" børn skulle tvinges til at skrive med højrehånd. Begrebet ordblindhed (dysleksi) blev introduceret, da IQ-undersøgelser kunne påvise, at en gruppe normalt begavede børn havde meget svært ved at læse og skrive, og i løbet af 1940'erne blev specialundervisning almindelig for dyslektikere og andre børn med indlæringsvanskeligheder. Den stigende pædagogiske anerkendelse af børns rettigheder og individualitet var ikke mindst et resultat af opgøret med socialdarwinismen og eugenikken efter 2. verdenskrig, og hvor problemer tidligere blev forklaret med arvelighed og socialklasse, blev de nu set som produkter af samfundsmæssige og familiestrukturelle forhold.

Børnenes sundhed blev i stigende grad også et anliggende for skolen. Folkesundheden skulle fremtidssikres. Skolelæger og undervisning i sundhedspleje blev obligatoriske, skoletandplejen blev udbygget, og en generation kom fra 1958 til at vokse op med Karius og Baktus, der manede til sunde spisevaner og tandbørstning. En af de store knaster var dog kampen om seksualundervisning i skolen. Den blev fra midten af 1940'erne obligatorisk i de københavnske kommuneskoler, men jo længere vestpå og nordpå man bevægede sig, jo sjældnere blev seksualundervisningen.

Forældrene trådte i stigende grad

ind i skolen som en selvstændig (politisk) aktør i årtierne efter 1920. Med tilsynsloven fra 1933 blev der åbnet mulighed for, at forældre kunne oprette forældreråd i tilknytning til en skole. Indflydelsesmulighederne var dog begrænset til få områder. Venstre ønskede ikke, at forældre fik beføjelser på de lokale politikeres bekostning, og forældrerådene var overvejende et fænomen i byerne. Byernes forældreråd var præget af mennesker med rødder i arbejderbevægelsen, og der var stor forskel på forældrenes syn på børn og skole. Da forældreråd i provinsen i 1934 dannede en landsdækkende organisation, Forældreraadernes Sammenlutning, mente de, at en fælles mærkesag skulle være, at religionsundervisningen skulle være i overensstemmelse med den evangelisk-lutherske trosbekendelse, hvilket var uhyre kontroversielt for socialdemokratiske skolefolk. Det resulterede i voldsomme konflikter ved foreningens første landsmøde, hvor det til tider så ud, som om foreningen ville gå ned. I 1944 meldte de københavnske forældreråd sig kollektivt ind i organisationen, som løbet af kort tid blev helt domineret af socialdemokrater og blev en fast støtte til partiets skolepolitik. Formanden igennem 20 år, Wilhelm Dupont, var samtidig folketingsmedlem for Socialdemokratiet. I 1949 blev rådene omdøbt til skolenævn og obligatoriske ved alle skoler, og landsorganisationen havde skiftet navn til Landsforeningen for Forældreråd og Skolekommissioner.

Skolen blev dog ikke kun omformet gennem politiske partiers og interessegruppers ageren, nye pædagogiske vi-

sioner og lokale ildsjæle. Ny teknologi og nye fag satte sit præg på skolen. Naturfag og fremmedsprog kom på skoleskemaet efter 2. Verdenskrig båret af Danmarks overgang fra landbrugsland til industrination. Engelsk blev det nye hovedsprog, og med 1958-reformen blev fremmedsprogsundervisning fra 6. klasse obligatorisk for alle. I fysikfaget blev indlæringen i stigende grad også lagt på selvvirksomhed og elevforsøg og skulle kobles til det praktiske liv uden for skolen. Undervisningsvejledningen fra 1942 fastslog, at undervisningen i naturlære skulle omfatte både magnetisme, varmelære, lyslære og elektricitetslære, men med udgangspunkt i apparater fra hverdagen: pumpe, barometer, dampmaskine kompas osv.

Nye medier, som radio, tv og film blev inddraget i undervisningen. Allerede i årene omkring 1. verdenskrig holdt lysbilleder deres indtog i skolen, siden kom filmen for alvor til – især da 16-mm-smalfilmen fra begyndelsen af 1930'erne blev det nye format for skolefilm. Lærere engagerede sig i Lærernes Lysbilledforening (fra 1912) og Skolernes Filmcentral (fra 1925). Mængden af film til undervisningsbrug voksede, og 1950'erne blev en storhedstid for Statens Filmcentral. DR etablerede skoleradio og skoletv. Og en lang række andre nye teknologiske indretninger holdt deres indtog: overheadprojektorer, spritduplikatorer, pladespillere, flipovertavler, mikroprojektorer m.m. Men kunne lærerne nu også følge med alle de nye teknologiske muligheder i undervisningen? Også skeptiske stemmer over

for al den nye teknologi meldte sig efterhånden i koret, som når en konsulent skrev i blandet *Folkeskolen* i 1966 efter en udstilling i England om nye undervisningsmuligheder: "Lærernes uddannelse bør herefter også omfatte en mellemstor keddepassereksamen og nogle ugers oplæring i lufthavnens kontrolltårn". Man savnede forskning på feltet og mente ikke ældre amerikanske undersøgelser var tilstrækkelig dokumentation for indførelsen af al den nye teknologi i skolen.

Det er historieskrivning, der er lykkeligt befriet for de romantiserede billeder af skolen af i går, som især i disse år plager meget af mediernes dækning om skolen, men det er heller ikke en moraliserende fortælling om fortidens dumheder. Det er nøgtern historieskrivning om en skole formet af mennesker på godt og ondt, hvor der sker forandringer (til det bedre vil vi mene i dag), men gradvist. Den danske skoles historie efter 1920 er generelt ikke en historie om revolutioner men om ildsjæle og gradvise forandringer i praksis forneden, som efterhånden udmønter sig i den store skolereform i 1958 fulgt af Den Blå Betænkning og hele 1960'ernes uddannelsesekspansion, inden for rammerne af et Danmark under grundlæggende forandringer.

Kort sagt historieskrivning af høj kvalitet med en veritabel guldgrube af oplysninger. At værket så ydermere er en fornøjelse ud fra en rent visuel betragtning, med mange velvalgte illustrationer og billedtekster man får lyst til at dykke ned i, gør det så bare yderligere til en fornøjelse at læse.

**Ning de Coninck-Smith,
Lisa Rosén Rasmussen og Iben Vyff:
Da skolen blev alles. Efter 1970.
Bind 5 af fembindsværket
"Dansk skolehistorie",
redigeret af Charlotte Appel og
Ning de Coninck-Smith. Aarhus:
Aarhus Universitetsforlag 2015.
476 s., rigt illustreret.
399,95 kr.**

*Af Søren Kolstrup,
fhv. lektor, Syddansk Universitet*

Gladsaxe Skole virkede i 1960'erne som et forsøglaboratorium for fremtidens skolereformer. Herom kan man læse i indledningen til femte bind af *Dansk Skolehistorie* forfattet af Ning de Coninck-Smith, Lisa Rosén Rasmussen og Iben Vyff. Allerede i 1962 udsendte kommunens skoleforvaltning en pjece, der opfordrede børnene til at fortsætte efter de syv års obligatoriske skolegang. Opfordringen virkede. Flere og flere lod deres børn fortsætte i de to ældste klasser, og i begyndelsen af 1970'erne var der næsten ingen elever, der gik ud af folkeskolen efter 7. klasse. Kommuneskolen var også ophørt med at niveaudele børnene efter 5. klasse. I 1969 søsatte kommunen endnu et forsøgsarbejde med den såkaldte tilvalgsskole, som gav de ældste elever mulighed for at vælge mellem en række praktiske fag. Hele dette pionerarbejde foregreb de nye skolelove i 1972 og 1975. Ved periodens afslutning i 2011/12 var alt ganske anderledes. Gladsaxe Skole kæmpede med vigen- de søgning, et utilstrækkeligt fagligt niveau i afgangsklasserne og store renoveringsopgaver. Efter en uofficiel af-

stemning foretaget af DR Nyhederne fik Vadgård Skole i Gladsaxe Kommune den tvivlsomme ære at vinde prisen for at præstere den "klammeste skole" på grund af helt utilstrækkelige bade- og toiletforhold. Perioden er indrammet.

Med denne indledning til det sidste bind i *Dansk Skolehistorie* har redaktørerne dokumenteret, at værket fra først til sidst har været underlagt en konsekvent redigering, som har sikret et frugtbart metodisk greb om stoffet og muliggjort en fortløbende læsning af værket. Både når det gælder den analytiske vilje til at forene mikro- og makroniveau, og når det handler om at holde styr på de mange temaer, er arbejdet præget af stringens og mangfoldighed.

Her som i de øvrige bind har man ønsket at undersøge skolens ydre samfundsmæssige rammer, det kommunale niveau og livet inden for skolens murer. Alle tre niveauer er i spil. Vi hører om den store historie i den lille historie. Det har en værdi i sig selv, men det er også en trædesten til at blive ført ind i de store linjers fortælling.

Endnu engang er skolens mange forskellige aktører præsenteret. Ældre som nyere forskning er opstøvet, ældre som nyere indfaldsvinkler er taget i brug. Vi hører ikke blot om lovgivning og styring, men også om lærernes, elevernes, forældrenes og de lokale myndighedsudøveres ageren. Der er fokus på køn og etnicitet, skolerummets fysiske rammer og dets indre liv med trivsel og mistrivsel, ligesom de pædagogiske og didaktiske strømninger er sat under lup; det samme gælder spændingsfeltet mellem den offentli-

ge og private skole i Danmark (som i virkeligheden er blevet mere offentlig end privat).

Ambitionsniveauet er højt. Her skal fremdrages nogle af værkets resultater.

Da skolen blev alles fører os gennem aktørernes vilkår og deres reaktion på samme. Det er historien om den udelte skoles foreløbige sejr i 1975, men stadig med mulighed for holddelinger i udvalgte fag. I 1993 faldt de sidste rester af niveaudeling endegyldigt bort, omend der var mulighed for at etablere midlertidig holdundervisning ledsaget af undervisningsdifferentiering. Med den sidste store reform i 2014 ville man uden anvendelse af flere ressourcer sikre eleverne længere tid i skole og skabe den inkluderende folkeskole med lektiecafé, fortløbende mulighed for holddannelse og uhørt brug af inklusion for specialskolens elever. Den udelte skole stod tilsyneladende hugget i granit. Et bærende element ved den danske folkeskolemodel havde sejret. Bastante konklusioner af denne karakter er imidlertid forfatterne fremmed. De vælger overalt at pege på et flerfold af brydninger og ydmygt indkredse tendenser inden for det enkelte tema. Forfatterne ved kun alt for godt, at en samtidshistorisk fortælling kun holder få år, hvis forfatterne hele tiden fremturer med døgnets teorier. Den stigende udbredelse af nationale tests, evalueringer og krav om evidens og klare mål under inspiration fra new public management er behandlet i flere sammenhænge, hvilket leder tanken hen på teorien om konkurrencestatens hegemoni. Men selv en sådan teori er gemt hen i den instruktive forskningsoversigt.

Værket har blik for den nye fagligheds gennemgående tendens på trods af skiftende pædagogiske og didaktiske strømninger. Alle fag bevægede sig fremad mod en ny faglighed, hvor undervisning blev til leg, bevægelse og læring som en selvkonstruerende proces med mobilisering af flere intelligenser – også lang tid før Howard Gardners teorier om de “mange intelligenser” for alvor kom på mode i 00’erne.

Også elevernes og lærernes roller blev underkastet et turbulent liv, men samtidig iagttages nogle tydelige tendenser. Lærerne udviklede sig fra agtværdige tjenestemænd med høj status til lønarbejdere, der måtte kæmpe for deres rettigheder og status i forhold til myndigheder og forældre. I dette spil udgjorde afskaffelse af lærerrådet i 1989 til fordel for et pædagogisk råd med kun rådgivende indflydelse en tydelig markering af udviklingsforløbet. Derimod fik forældre og elever større indflydelse over hele forløbet. For forældrenes vedkommende skete det på håndgribelig vis med indførelse af skolebestyrelser i 1989 – og for elevernes vedkommende i 1974 med lovsikret ret til at danne elevråd og fra år 2000 som ligeværdige medlemmer i skolebestyrelserne. Udviklingen var klar i forhold til lovens bestemmelser, men hverdagen viser et nuanceret billede. Praksis havde mange udgange, ligesom tolkningen af de formelle bestemmelser bevægede sig gennem forskelle historiske kontekster. Værket leverer mange målestokke for vurdering af udviklingen. Når det kom til forståelse af demokrati og samfundsforhold, lå danske elever til eksempel

i førerfeltet i internationale målinger, mens de tabte terræn på en række faglige områder.

Det sidste bind af *Dansk Skolehistorie* kommer langt omkring. Der er efter denne anmelders vurdering særlig grund til at fremhæve bindets fokus på relationen mellem den offentlige og private skole og de frie skolers indre liv. Endnu engang tegnes et flerfold af praksisformer men også veldokumenterede tendenser. Flere og flere elever opsøgte de frie grundskoler. I 2010'erne gik hver sjette danske elev i en fri grundskole, og det samlede antal skoler var mellem 2010 og 2014 nået op på 555. Vandringen fra den offentlige til private skole i nyere tid indledtes med 1970'ernes samfundskritiske forældre, der ønskede at oprette anti-autoritære lilleskoler, dernæst fulgte reaktionen på 1980'ernes besparelser, og i det nye årtusinde opstod stadig flere frie skoler som et resultat af tidens mange lukninger af den lokale folkeskole – en tendens, der yderligere blev forstærket af de forudgående tre årtiers indvandrings- og flygtnin-gebølger. Parallelt med denne beskrivelse åbner forfatterne for et indblik i de forskellige typer af frie grundskoler spændende fra den klassiske grundtvig-koldske friskole over kristne og muslimske friskoler til ønsket om at oprette lokalsamfundets forældre-styrede skole. Også den første friskole for højt begavede børn i 2004 får omtale.

Forfatterne er under inspiration af socialkonstruktivismen. Styrken ved denne tilgang er afdækning af de mange ideer, begreber og diskussioner, der brydes i samtiden. Enkelte gang fører denne tilgang til en lidt lemfældig omgang med centrale lovgivningselementer. Det gælder således 1975-loven, hvor der mangler en beskrivelse af lovens åbning for at træffe lokale valg, som igen slører blikket for 1993-lovens afskaffelse af samme, og det gælder tilsvarende sammenligningen mellem 1993- og 2014-lovens medbestemmelsesparagraf. Her står det ikke klart for læseren ud fra de anvendte citater, hvad der er ligheder og forskelle mellem de to lovkomplekser. En indkredsning af den danske udviklings særkende sammenholdt med andre landes udvikling er heller ikke forfatterens bord. Begrebet den danske model anvendes udelukkende i relation til 1980'ernes forsøgsarbejde.

Uanset sådanne anmærkninger er femte bind i *Dansk Skolehistorie* en sand guldgrube. Det er uomgængeligt at anskaffe sig denne fremstilling, hvis man er involveret i den danske skole, eller man er engageret i vor samtidshistorie. Værket er bredt favnende, det viser sans for hverdagens praksis og de mange idéstrømninger i skolelivet. *Da skolen blev alles* afslutter på ypperlig vis de fem bind om dansk skolehistorie

Fembindsværket
“Dansk skolehistorie”,
redigeret af Charlotte Appel og
Ning de Coninck-Smith. Aarhus:
Aarhus Universitetsforlag 2013-15.
2244 s., rigt illustreret.
1699 kr.

*Af Bengt Sandin, professor,
Linköping universitet*

Skolans och skolväsendets historia är inte en enkel och entydig berättelse. Den har också skrivits, på många olika sätt. Det finns en skolhistoria som främst är en idéhistoria eller en historia om stora män med kloka tankar, för att förenkla något. I andra fall är det berättelser om förtryck av befolkningen eller om upplysning och frigörelse, eller både delarna samtidigt. Ämnesmässigt kan det handla om vitt skilda frågor; de politiska processerna och besluten eller lärarkårens villkor, om skolbyggnader, skolans organisation och om elevernas vardag. Utbildning är en oerhört komplex verksamhet, idag och i det förflutna, och kan analyseras på ett oändligt många olika sätt. Samtidigt är det en verksamhet som varit central i de västeuropeiska ländernas nationsbyggen vilket förklarar att forskare velat förstå att beskriva utbildningssystemens framväxt inte enbart i sina delar utan som helhet och i ett nationellt perspektiv. Den diskussionen rör i hög grad också hur skolans formar vår gemensamma framtid.

Det är mot den här bakgrunden som *Dansk skolehistorie. Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 års fem*, rikt illustrerade band är ett intressant och viktigt arbete. Projektet blev le-

det av professor mso, dr. phil. Ning de Coninck-Smith och lektor, dr. phil. Charlotte Appel och givits ut på Aarhus Universitetsforlag. Arbetet hålls samman av en övergripande ambition att göra både skolhistoria och barn-domshistoria och vill distansera sig från tidigare danska skolhistorier. Jag kommer att diskutera hur arbetet lever upp till dessa högt ställda ambitioner. I den här recensionen kommer jag att peka på arbetets uppenbara förtjänster och placera in verket i ett bredare historiografiskt sammanhang. Recensionen bygger den presentation jag gjorde vid Historikermötet i Odense 2014 i en session som organiserades av huvudredaktörerna.

Det är i spänningen mellan olika historiografiska traditioner som studien definierar sin ansats. Författarna ifrågasätter den liberala forskningstraditionernas lineära tolkning av skolans utveckling och ställer sig också tveksam de alternativa tolkningar som bl. a. präglat mera konfliktrinriktade forskningsansatser, de så kallade revisionistiska traditionerna.

I de olika böckerna betonas att den historiska utvecklingen är sammansatt och mångfacetterad och skapas av såväl välmenande filantroper och kontrollerande myndigheter. Det sammansatta innebär också att det mångtydiga betonas, med olika innebörder för olika grupper, klasser, kön och i olika sociala sammanhang. Utvecklingen både bärs och skapas av människor av kött och blod och inte bara strukturer och abstrakta processer. Empiriskt har man därför också som ambition att beskriva mångfalden och både kontinuitet och förändring. Det innebär också att

historisk utveckling kan förstås som flera samtidiga förändringsprocesser som påverkar varandra men som inte självklart kan härledas från varandra. Författarna strävar därför efter att undvika enkla förklaringar och betonar det komplexa. Den historiska utvecklingen reduceras inte till enkla kausalitet och man betonar såväl konflikter och konsensus, motstånd och samarbete. Ambitionen omfattar följaktligen också att skriva en historia om människors – lärares, barns och föräldrars vardag/perspektiv och de politiska förändringarna. De vill förena den stora historien och med den lilla. Man skriver om hur skolan görs på många olika samhällsnivåer och av många skilda grupper. Författarna har (därmed) också haft sin utgångspunkt i en bred förståelse av vad som utgör politik. Denna bredd innebär att människors vardag och handlande utanför Köpenhamns politiska eliter blir synliga och hela det historiska Danmark – från Grönland till Slesvig och Holstein.

Verket är i sin helhet ett synnerligen imponerande arbete som vittnar om huvudredaktörernas förmåga att organisera ett komplext uppdrag och skapa begripliga och intresseväckande tolkningsramar. Det innehåller också en mängd nytt material och förenar etablerade kunskaper om skolan och utbildningshistorien med nya tolkningar och perspektiv. Barns villkor beskrivs och barndomens innebörd är ett återkommande inslag de olika delstudierna. Uppenbarligen har också dagens debatter inom såväl forskning som i dagspolitiken påverkats av ämnen som tas upp till behandling.

Med utgivningen av det sista bandet har författarna också klarat av att skriva historien fram till idag. Också att vår nära samtid presenteras därmed en del av en historisk process och inte avskild från det förflutna. Detta är förtjänstfullt eftersom detta innebär att framställning av dagens förändringsprocesser ges en historisk förståelseram. Här är också delar som handlar om demokrati och medbestämmande, kropp och hälsa, viktiga underlag till reflexion om skolans innebörd för barn och unga. Dagens skolhistoria är oftast mycket snävare definierat och utan historisk kontext, men framförallt utan det helhetsgrepp som finns i detta arbete. Här kan man se sambanden mellan dessa olika och samtidiga processer – skolans olika roller och uppgifter, politiken och de politiska aktörerna och vardagslivet.

Det första bandet har också synliggjort ett skolväsende som inte tidigare beskrivits och vars betydelse i det tidigmoderna samhället inte heller varit en del av den nationella historien.

Andra viktiga delar av utbildningshistorien som är nyskapande i förhållande till tidigare historiska verk är beskrivningen ockupationstiden och framställningen av de moderna inteligenstestningarna. Historien som den uppenbarar sig i det materiella kring barnen, ting, byggnader, ger konkretion åt berättelser om människors livsöden och barndomens förankring i den fysiska värld vi har omkring oss. Författarna lyckas också att presentera enskilda individers livsöden i ett begripligt historiskt sammanhang med tonvikt på relationen barn/barndom

och skola. De olika delarna innehåller också användbar statistik och översikter över elever och lärare, utveckling över tid etc. som är väldigt användbar.

Den kommenterande notapparaten väldigt värdefulla. Här förs centrala resonemang om historiografiska och teoretiska utgångspunkter och inspirationskällor i internationell forskning. Dessa är välskrivna med ett rimligt urval av material och ger ett extra vetenskapligt djup till den populärt resonerande, deskriptiva, brödtexten. Samtidigt är det självfallet så att enskilda frågor kunde berörts med ytterligare jämförande referenser. De historiska referenserna till annan internationell forskning rör empiriska jämförelsepunkter men också teoretiska och metodiska anslag. Just detta gör att de är användbara för forskare som inte primärt bryr sig så mycket om dansk historia men som vill ha bredare referenser till internationell forskning. Volymerna är föredömligt redigerat med ett unikt bildmaterial som dessutom i allmänhet har fått bildtexter som kommunicerar med såväl bilden som de resonemang som förs i huvudtexten.

Samtidigt väcker naturligtvis väcker ett sådant ambitiöst verk också en del kritiska frågor om man läser den som ett vetenskapligt verk. Helt genomskådlig är inte verkets utgångspunkter, därtill passar inte den populära framställningsformen och mångfalden av författare. Bokverket innehåller inte heller ett utvecklat teoretiskt ramverk. De beskrivna utgångspunkterna återfinns i inledande portaltexter och i avslutande, avrundande, delkapitel. Därmed finns inte heller ett tyd-

ligt motiverat samband mellan ett teoretiskt anslag eller tolkningsram och verkets disposition även om rubriker och disposition vittnar om och speglar dessa verkets utgångspunkter. Anslaget om vardagslivet och komplexiteten återkommer i lite olika utformning i de olika delarna och skapar en ram för de olika studierna. Ramverket återspeglas presentationen av ett antal och delvis olika narrativ som styr de olika böckerna. Det syns också i rubriksättningen i verket olika delar och för de enskilda kapitlen.

Jag hade gärna sett en mera stringent genomförd teoretiskt förankrad och motiverad disposition. Nu får läsaren delvis tolka och förstå utvecklingen genom rubriker och korta anslagstexter vilket inte är helt enkelt. Rubrikerna och innehållet speglar mångfald och olika perspektiv och jämför man bok för bok tecknar sig konturerna av en moderniseringsprocess – från det outvecklade, oorganiserade till det ordnade och systematiska. Det är rimligt men inte alltid oproblemiskt givet verkets ambitioner att också skriva en barndomshistoria. Det gäller t ex innebörden i anslag som “När Lärare höll skola” eller “När skolan blev satt i system”. I det förra fallet läggs tonvikt på lärarna som aktörer och lärarnas ansvar för skolan. Men lärare hade en uppdragsgivare, under den tidiga perioden såväl som under senare tid. En sådan rubrik skulle kunna fungera också för att beskriva senare tidsperioder. När man pratar om systematisering av skolan (och senare om professionaliseringen) skulle det behövts en teoretisk förankrad diskussion om varför just sådana begrepp är

viktigast under vissa tidsperioder, enligt författarnas sätt att se på historien. Skolväsenden både systematiseras och professionaliseras (och ibland avprofessionaliseras) under en olik tidsperiod beroende på vilka innebörder man vill lägga i begreppen. Vad kännetecknar ett system (ett skolsystem)? Handlar systemet om myndigheternas styrning av skolan, om vilket typer om skolor som fanns och om hur dessa förhöll sig till samhällets organisation, eller handlar det om elevernas lärande och skolans förhållande till barnens familjer och uppväxtvillkor? Är det vårt sentida perspektiv på systemet eller är det den historiska samtidens? Det gäller naturligtvis också professionaliseringen som är en process som pågår i olika avseenden under en lång historisk epok och kanske inte endast under den tidsperiod som nu blivit rubriksatt med detta begrepp. Samtidigt visar detta anslag hur redaktörerna uppfattat de grundläggande dragen i historien, men var då perioden innan osystematisk och i det andra fallet icke professionell?

Detta tål att diskuteras också i ett par andra avseenden. Författarna har inte bara velat skriva en skolhistoria utan också en barndomshistoria. Det syns också i olika underrubriker. Men anslaget tenderar att vara skol- och lärare-historiskt – det är skolan och lärarna som trots allt tenderar att vara den organiserande principen i de olika delarna även om författarna försöker lyfta fram barns agerande och röst med många exempel. Men det är inte lätt när barnens liv inte syns i källorna eller när deras liv ter sig ganska likartade årtionden efter årtionden. Valet

av rubrik indikerar en organisatorisk princip och ett perspektiv. Ett alternativ är naturligtvis att problematisera det material man har till sitt förfogande genom att formulera utgångspunkterna (tolkningsramen) annorlunda och mera provocerande. Varför heter det första bandet “när läraren höll skola”? Där är fokus på läraren och bortser naturligtvis från kyrkans inflytande eller städernas borgerskap som betalade och underhöll skolorna. Det kan jag leva med, därför det syns i volymens innehåll, men kunde den inte i stället kallats “När barnens skolgång var kort” eller “När pojkers skolgång var kort och flickors nästan obefintlig” eller varför inte “Arbete, framtid och skolgång – vad skall man med skolgång till”? Nästa volym (2) kunde kanske fått heta, “Skolgång – den idealiska barndomen ... eller icke?” istället för “Då skolan tog form”. Volym 3, “När barnen stiger fram och barndomen blev ett gemensamt språk” istället för “Då skolan blev satt i system”. Volym 4, “När barndomen blev skola” istället för “Då skolan blev sin egen”. Volym 5 “När barndomen blev allas, men icke för alla” eller “Skola – Barns rättighet eller tvång?” Med en sådan rubriksättning hade det kanske varit tydligare att historien inte endast handlar om hur barndomen skapas av skolan utan också hur barnen skapar skolan, hur synen på barn förändras och hur barn rättigheter förändras.

Samtidigt aktualisering val av rubriker en annan fråga som har att göra med ambitionen att skriva en annorlunda och inte så nationell utbildningshistoria – ett kritiskt perspektiv. Men hur kan man göra det när hela

verket bygger på den nationellt källmaterial och händelser. Det gör författarna naturligtvis genom att distansera sig från nationells självförhärligande retoriska grepp men nog blir det väldigt nationellt ändå när man inte relaterar den danska historiska erfarenheten till andra erfarenheter i andra länder. I käll- och referens (bibliografen) finns det en förtjänstfull genomgång av internationell forskning som tar fasta på teoretiska inspirationskällor och perspektiv. Men det saknas i verket som helhet ett jämförande perspektiv på hur skolor byggs upp och hur barndomen förändras i andra länder. Hur skiljer sig utvecklingen i Danmark från t ex England eller de övriga nordiska länder?

Det är naturligtvis en omöjlig uppgift att genomföra systematiskt men jag tror att vissa punkter hade det varit möjligt. Det gäller t ex diskussionerna om det tidiga skolväsendet och läskunnighetskampanjerna men också etablerandet av folkundervisningen där det finns etablerade översikter för andra länder. Vad är det specifikt danska i den danska historien? En specifik fråga aktualiseras av författarnas val att beteckna det sena 1800-talet som en period av systematisering av skolväsendet. Och visst är det så, i alla de nordiska länder pågår i stort sett samma processer av att ordna och organisera skolväsendet som ett system som svarar mot samhällets upplevda behov, under stora konflikter, i en del fall. Det är inte självklart att barn ur alla samhällsklasser skall gå i samma skolformer. Men den här diskussionen ter sig väldigt olika i de olika nordiska länderna. I Norge ligger tonvikten vid

att man skapat en gemensam nationell folkskola, i Danmark betonas uppenbarligen systematiseringen medan i Sverige så står förhållande att barn ur olika samhällsklasser gick i olika skolformer i fokus för en kritisk diskussion om parallellskolesystemet. Detta präglade samtidens debatt och definitivt forskningsens bedömningen av epokerna.

Jag är personligen övertygad att vi i den nordiska gemenskapen har väldigt skilda sätt att förhålla oss till kategorisering och diagnoser av barn, intelligenstagningar mm. Jag förväntar mig inte att författarna skulle löst alla dessa frågor men det hade intressant med en diskussion hur den danska erfarenheten förhöll sig till de nordiska grannländerna. Det gäller naturligtvis också synen på barn och familj och relationen till skola, skolval mm där det finns anledning att misstänka att den danska kulturen rymmer en annan dynamik än de övriga nordiska länderna. Den danska koloniala erfarenheten kan ha relaterats till de övriga nordiska ländernas förhållande till samer och romer. Samtidigt blir likheten i diskussionerna mellan länder också en utmaning att förstå. PISA undersökningarnas resultat förefaller vara lika ångestdrivande i Danmark och som i Sverige. Ambitionerna att skapa "världens bästa skola" är lika självklar utgångspunkt för skolpolitiken också mitt hemland. Är Danmark verkligen sämre med PISA mått mätt än Sverige? Och kan både Danmark och Sverige ha världens bästa skola? På det här sättet blir det ironiskt nog en väldigt nationell historia – där läsaren saknar referenser och jämförande

mått till andra nationella erfarenheter. Läsarna kommer att vila i en dansk historieberättelse men utan att riktigt veta hur unik den är och på vilket sätt. Så blir det nationella fortfarande en normerande utgångspunkt om än i en modern tappning.

Mångfalden och det sammansatta skapar rikedom i perspektiv men synliggör också nya områden som inte av tradition varit framträdande historien om skolor och barn. Det har jag kommenterat ovan. Det är spännande och tankeväckande. Och det är ett unikt bidrag i denna genre. Men också detta har sin baksida, det är väldigt många berättelser, många perspektiv, helt naturligt eftersom fokus är på all denna vardag. Och kanske är det en tvingande konsekvens – ett pris man får betala för rikedomen i detaljer och berättelser. Men konsekvenserna är också att det blir svårt att förstå förändring, just de saker som både den liberala utvecklingsoptimistiska Whig traditionen och revisionistiska forskare har lagt tonvikten vid. Vad är det som gör att utbildningshistorien förändras, vad är det för mekanismer och orsaker? De övergripande politiska och sociala sammanhangen är vagt och ganska allmänt tecknade samtidigt saknas inte detaljinformation om alla olika aktörer som påverkar skolans utveckling. Det är kanske det centrala problemet för mig och i min läsning. Hur hänger allt samman? Hur kan vi förstå utvecklingen? Vardagen och interak-

tion blir mångfald och inte riktigt en mötesplats mellan styrande och styrda och inte heller en plats där förändring länkas till övergripande processer. Den här typen av historia skulle kunna skrivas genom att förankra vardagshistorian i den typ av analys som Braudel gör när han skiljer mellan olika historiska cykler "dureer". I en sådan historia finns utrymmer för både tröga, permanenta strukturer, cykler och politiska händelsekedjor. Personligen tror jag att det hade varit möjligt om huvudredaktörerna kunnat ta ett fastare grepp över dispositionen i böckerna men också skrivit fram ett tydligare sådant resonemang i inledningarna och i de avslutande texterna i varje volym.

Det här är ett väldigt imponerande och rikt verk, arbetsmässigt och intellektuellt – jag är imponerad, lite avundsjuk över att mitt hemland inte har något liknande, men också väldigt glad att detta verk har kunnat fullföljas på detta imponerande sätt. Naturligtvis är min betraktelse, mina kritiska synpunkter, lite orättvis – i rikedomen kan man säkert se en del av det jag hade velat bli skriven på näsan. Jag är övertygad om att arbetet kommer finna sin plats som ett standardverk i många, många år, också utanför Danmark och stimulera till ny forskning och förändra forskningsfältet. Den processen är redan påbörjad med den här studien.

DAGINSTITUTIONER OG SØNDAGSINSTITUTIONER

Søren K. Lauridsen:
Børn og daginstitutioner i 180 år.
Pædagogisk tænkning,
historie og praksis. Aarhus:
Dansk Pædagogisk Forum 2014.
136 s. 258 kr.

Af Christian Sandbjerg Hansen,
adjunkt, Aarhus Universitet

Den tidligere rektor ved Jydsk Pædagog-Seminarium i Aarhus, Søren K. Lauridsen, har skrevet en bog om daginstitutionernes udvikling fra begyndelsen af 1800-tallet og til i dag. Bogen er på 136 sider og består af seks kapitler med fokus på en lineær tidlig afgrænsning: 1828-1900 med fokus på asylerne og de første børnehaver, 1900-1930 med fokus på Fröbel-børnehaver og folkebørnehaver, 1930-1960 om reformpædagogik, 1960-1980 om den eksplosive udvikling i antallet af nye daginstitutioner, 1980-2000 om de integrerede institutioner og SFO'erne og 2000-2010 om "institutionerne i det moderne videnssamfund". Hertil har bogen et kort efterskrift med fokus på tiden fra 2010 til 2014. De seks kapitler er ensartet struktureret, således at vi i hvert enkelt kapitel først hører om den givne periodes samfundsmæssige og politiske baggrundsforhold, dernæst om pædagogikken og institutionsformerne, så om de pædagogiske tænkere og profiler, samt afsluttende en skitse af organisatoriske forhold, lovgivning og uddannelsessteder, overvejende i punktform. Bogen er letlæselig og rigt illustreret med billeder hentet

i lokalarkiver, hos Daginstitutionernes Museumsforening Aarhus og hos Dansk Pædagogisk Historisk Forening.

Bogen giver samlet set et hurtigt overblik over centrale forandringer i daginstitutionernes historie. Dens form og format rejser dog også spørgsmålet om, på hvilke betingelser den skal vurderes. Bogen er rent beskrivende, uigennemsigtig i sine prioriteringer af stofudvælgelse, med upræcise kildeangivelser og uden noget synligt kildekritisk forhold, så det forekommer mest rimeligt at læse den som en slags erfaringsopsamling skrevet til medarbejdere og ledere i og af daginstitutioner og til pædagogstuderende, hvilket den også erklærer indledningsvist (om end den også skyder lidt over mål og vil henvende sig til universitetsuddannelser). Man kan være man være noget i tvivl om der bringes nye erfaringer eller indsigter for dagen, som ikke har været bragt i enten Jens Sigsgaards *Folkebørnehave og socialpædagogik* fra 1978 (som bogen her i øvrigt trækker mange veksler på i de tidlige kapitler) eller i Tania Ørums antologi *Mens de voksne arbejder* fra 1977. Bogen hævder at ville lægge hovedvægten på "beskrivelser af det pædagogiske arbejde, dagligdagens problemer og udfordringer. Hvad er karakteristisk for pædagogikken i netop den eller den institutionstype i denne periode?" (s. 7). Det er et ganske sympatisk ærinde, men for denne anmelder at se er det snarere de ekspliciterede pædagogiske idealer, der dominerer fremstillingen – sammen med uforholdsmæssigt lange afsnit om den enkelte periodes politiske og samfundsmæssige baggrund, som er svært at se relevansen af.

Det er en lidt ærgerlig disponering, for netop mere systematiske og opsamlende beskrivelser og analyser af fortidig asyl- og børnehavepraktik – hverdagsliv, børneperspektiver osv. – kunne have suppleret de mere fragmentariske og lokalhistoriske arbejder, der foreligger, og bibragt ny viden på et område, der er kendetegnet ved en overvægt af politik-analyser og mere eller mindre præcise genfortællinger af idealer og hensigtserklæringer. I stedet havner bogen lidt i samme kategori, hvor historiefortællingen går hurtigt, og pointer ofte bliver upræcise og har tendens til at reproducere børnehavepædagogiske myter, som f.eks. at børneopdragelse inden asyler og børnehaver var et privatanliggende (s. 9), eller at Montessori-børnehaver først dukker op i 1950'erne (s. 43).

Men når nu bogen ikke kommer videre end Sigsgaards klassiker, kunne man håbe, at den havde været skarp på tiden fra 1970'erne og fremefter, hvor forfatteren jo også selv har været aktiv. Også her fremstår bogen dog noget overfladisk – og meget overraskende helt uden referencer til den efterhånden omfattende mængde studier og analyser af hverdagsliv i daginstitutioner, som barndomsantropologien og -sociologien har leveret de sidste vel 30 år. Bogen overbeviser ikke her og synes ikke at levere andre eller bedre analyser end f.eks. Eva Gulløv, Jan Kampmann, Peter Ø. Andersen m.fl. har leveret af både daginstitutionernes fortid og nutid.

Som en hurtigt læst, flot illustreret fortælling fungerer bogen og vil sikkert kunne få et liv som et pædagogisk referenceværk. Man kunne dog

næsten have ønsket, at Søren K. Lauridsen i stedet havde forsøgt sig med en slags erindringsbog over en lang karriere som seminarirektor: hvordan forandredes seminariekulturen. Det er i øvrigt en kilde, der kan frygtes at forsvinde i takt med at de "gamle" rektorer og seminariernes arkiver forlader virket.

Bjarne G. Olsen:
Søndagsskoler i 130 år. Fredericia: Lohse 2014. 418 s. 399,95 kr.

Af Anette Faye Jacobsen, seniorforsker, Institut for Menneskerettigheder

Der findes næsten skjulte indlejringer i det danske uddannelseslandskab, som, når man kigger på dem med et historisk blik, kan vise sig at have haft betydning for tusinder, ja hundredtusinder af børn og unge. Søndagsskolerne er netop en sådan 'indlejrning', som måske huskes af egen erfaring af en del ældre læsere, men som formentlig kun kendes af et fåtal af yngre mennesker i dagens Danmark. Søndagsskolerne talte på deres højdepunkt omkring 1950 godt 115.000 børn, omkring 9.000 'lærere' og over 2.000 'skoler'. Siden har det stået på en nærmest uafbrudt tilbagegang, og efter år 2000 har antallet af børn nærmet sig de 6.000. Benævnelsen skoler og lærere skal ikke tages alt for bogstaveligt – og der har i øvrigt også altid været diskussion om betegnelsen 'skole' var rigtig valgt, i Indre Mission foretrak man altid 'børnegudstjeneste'. Det, som var det centrale i arbejdet, var da også at "for-

kynde evangeliet om Jesus Kristus for børnene”, som det hed i formålspargraffen i 1979, da der skete en organisatorisk ommøblering af samarbejdet mellem søndagsskolerne.

Søndagsskolerne voksede frem på initiativ fra kristne ildsjæle ofte uden for den etablerede kirke. Allerede fra 1780'erne blev der oprettet søndagsskoler i Storbritannien og i USA, og lignende aktiviteter så dagens lys mange steder i Europa i gennem det 19. århundrede. En del af de tidlige aktører ville give fattige børn mulighed for at lære almindelige skolekundskaber samtidig med, at der også blev lejlighed til at formidle de kristne budskaber tilpasset de små. I Danmark blev det første forsøg med en søndagsskole sat i gang i 1845 af den filantropisk aktive dronning Caroline Amalie. Men der kom ikke noget varigt ud af anstrengelserne, før skolebestyrer Axel V. Jacobsen kastede sig ind i opbygningsarbejdet i slutningen af 1860'erne. Tiden var præget af religiøs kappestrid. Den relativt nye Grundlovs trosfrihed havde gødet jorden for opblomstring af frikirker. Baptister, metodister og andre var kommet på banen som konkurrenter i kampen om sjælene, og det gav stødet til at tage missionshandsken op blandt børn og unge også i de mere etablerede kirkelige kredse.

Søndagsskolearbejdet i Danmark har især været præget af Indre Mission – og af de kampe og stridigheder, der har udspillet sig i og omkring denne del af folkekirken. Det gjaldt lige fra Axel Jacobsens tid, hvor han forgæves forsøgte at etablere et samarbejde med Københavns Indre Mission i midten af 1870'erne. Men selvom begyn-

delsen var svær, var søndagsskolerne i den grad en medvindssag, der både oplevede fremgang på græsrodsplan over alt i landet og internationalt kunne samle aktivister på store kongresser, der skabte yderligere begejstring. Indre Mission kunne da også se potentialerne og gik aktivt ind i arbejdet fra 1883, som herefter blev regnet for stiftelsesåret for den danske søndagsskolebevægelse.

Organiseringen af søndagsskolerne fungerede frem til 1979 som et samarbejde mellem Indre Mission og forskellige missionske organiseringer med base i hovedstaden. Det foregik frem til 1949 under ledelse af Indre Missions formand. Herefter blev der løsnet en smule op med mere selvstyre for bestyrelsen. Tilknytningen til Indre Mission var dog et stridspunkt gentagne gange, måske mest voldsomt i midten af 1980'erne, hvilket formentlig for en stor del var en effekt af den efterhånden langvarige tilbagegang i søgningen til søndagsskolerne, der også medførte et svækket rekrutteringspotentiale for Indre Mission.

Der er mange spændende historier, der kan fortælles om de mangfoldige aktiviteter og kampe, der er foregået i de danske søndagsskolars regi. Desværre er det ikke et stof, der foldes ud i den jubilæumsbog, der er udgivet af Danmarks Folkekirkelige Søndagsskoler i anledning af de 130 års arbejde. Bogen er skrevet af en række tidligere ansatte på området, og stoffet er ikke formidlet til en læserskare uden for de indviedes kreds. Det får nogle ret besynderlige udtryk. F.eks. indsætter forfatteren i gennemgangen af 1980'ernes store krise sine egne kommentarer til

manøvrerne hos de forskellige fløje, og det sker med formuleringer som “det kan undre, at...” (s. 122, 126) – en stil, der minder mere om et let fornærmet debatindlæg end om en mere gængs præsentation af sagen.

Fremstillingen bygger først og fremmest på beretninger og mødereferater og er da også primært en beskrivelse af den organisatoriske side af arbejdet, endda meget detaljeret. Det betyder på den anden side, at vi stort set ikke får noget at vide om, hvad der er foregået med børnene, ligesom der heller ikke er meget sammenhæng eller analyse i forhold til, hvad der sker i den omgivende verden. Det er ærgerligt, for der ligger uden tvivl mange interessante temaer gemt i søndagsskolernes verden: Om kristendommens rolle i forhold til socialisering og dannelse, om tros- og kirkekampe, om frivilligt arbejde og om børneliv. Her er kort sagt masser af stof, der fortsat kalder på sin forsker.

AT BYGGE SKOLEN

Johannes Westberg:
Att bygga ett skolväsande:
Folkskolans förutsättningar och framväxt 1840–1900. Lund:
Nordic Academic Press. 445 s.
259 SEK

Af Pernille Sonne, arkivar, Rigsarkivet

Johannes Westberg har skrevet en besynderlig skolehistorie. Der er ingen lærere, børn, skolebøger, undervisningstimer, eksamener eller læringsidealer i *Att bygga ett skolväsande*. Bo-

gen handler – som titlen også fortæller – netop om at bygge et skolevæsen. Dette skal ikke kun forstås i betydningen at skabe den samfundsmæssigt vigtige institution *Skolen*, men helt konkret: byggeriet af de fysiske skoler. Fokus ligger på det forløb, der indledtes, når man lokalt begyndte diskussioner om at bygge et skolehus, og som blev afsluttet, når skolehuset stod færdigt. Gennem dette fokus fortæller Westberg en ny skabelshistorie om den svenske folkeskole.

Forfatteren er ikke i opposition til tidligere forsknings forklaringsmodeller om fremvæksten af et skolesystem. Der er i stedet tale om en om- eller nyorientering inden for skolehistorien. Og der er virkelig tale om et nyt greb om skolehistorien. Med byggeprocesser i seks årtier i Sundsvallsregionen, cirka midt på den svenske østkyst, som omdrejningspunkt går Westberg gennem den periode, hvor svensk børneundervisning blev bofast, reguleret, finansieret, fik uddannede lærere osv. Dette greb er særpræget, men fungerer godt, og Westberg udfolder det på fornem vis, hvor han løbende er i diskussion med eksisterende forskning. Det er skolehistorie fortalt gennem mursten og brædder. Det særprægede greb kunne nemt være endt som byggesjusk, men det er der ingenlunde tale om.

Bogens fundament er det første kapitel, *Skolväsendet och samhällsomsvandlingen*, hvor det særlige metodiske greb præsenteres og begrundes. Kapitel sætter desuden skolevæsenets overordnede evolution ind i periodens lange udviklingslinjer som urbanisering, industrialisering og demokratisering.

Kapitlet giver også en historiografisk oversigt med vægt på tidligere forsknings forklaringsmodeller om fremvæksten af skoler i den vestlige verden. Væggene udgøres af de næste otte kapitler, der er tematisk orienteret omkring forskellige aspekter af skolebyggeriet, eksempelvis om omkostningerne, organisering af byggeprocesser, byggemateriale og leverandører. Hele vejen trækkes perspektiver til den omkringliggende Sundsvall-region og herfra også til nationale og internationale sammenhænge. Bogens tag udgøres af et konkluderende kapitel om folkeskolevæsnets forudsætninger. Her præsenteres en supplerende forklaring på skolevæsnets fremvækst, nemlig at skolevæsenet er et resultat af relationer mellem en mangfoldighed af faktorer. Egentlige årsagsforklaringer nedtones i betydning. Denne tolkning hænger sammen med Westbergs historiesyn, som bygger på multikausalitet og "kildepluralitet". Sat på spidsen er det hans konklusion, at skolevæsnets fremvækst hverken havde mening eller mål!

Den lokalhistoriske afgrænsning kombineret med det anderledes metodevalg er med til at give nye indsigter. Eksempelvis er fremvæksten af et stort antal skoler i anden halvdel af 1800-tallet på nationalt, svensk niveau tidligere blevet diskuteret inden for rammerne af liberale kræfters ønsker om oplysning af befolkningen kontra konservative kræfters ønsker om social kontrol. Men disse forklaringsmodeller giver ikke mening, når der også blev bygget skoler i områder, hvor der nærmest ingen børn var. Argumenterne for eller imod at bygge skoler var i

Sundsvall helt andre: prestige og lokal konkurrencementalitet på den ene side, og misfornøjelse og bekymring for udgiftsniveauet ved byggeriet på den anden – og så kunne skoler bruges til andet end undervisning.

Det særlige metodiske greb er bogens store styrke. Det former et andet narrativ end i andre skolehistoriske fremstillinger. Det betyder ikke, at forfatteren når frem til helt nye konklusioner, men snarere at han nuancerer den eksisterende forskning. Eksempelvis har både fortællingen om de meget elendige og skidne skolebygninger været fremført side om side med historien om voksende kvalitet eller ensartethed som følge af standardiserende normaltegninger. Westberg viser, at bygningernes kvalitet i høj grad afhænger af øjet, der ser, af sammenligningsgrundlaget og af forfatterens sigte med fremstillingen. Samtidig viser han, at lokale variationer trods normaltegninger var hyppige og blandt andet hang sammen med lokal økonomi og ønsker om at konkurrere med eller stå mål med nabobyen.

Til overflod sluttes bogen med et afsnit, der peger på nye veje at gå i skolehistorien, ligesom nogle kapitlers opsummering har forslag til videre forskning. Det er eksempelvis yderligere undersøgelser af normaltegnings betydning for skolebygningernes udformning. Westberg konstaterer, at udbredelsen af normaltegninger *ikke* medførte større ensartethed i udgifter til skolebygninger, men snarere større differentiering. Et nyt studie kunne undersøge, om det samme var tilfældet i andre egne af Sverige – eller i Danmark. Westberg selv efterlyser fle-

re studier, der opererer på både lokalt, regionalt og nationalt niveau, og undersøgelser, der viser, hvilke roller social status og konkurrence spillede for bønder, når der skulle bygges.

Westberg har skrevet en yderst læseværdig bog. Der vil nok være dem, der tager afstand fra den anderledes fremgangsmåde, som denne anmelder altså finder forfriskende og spændende. Et mindre kritikpunkt må dog fremføres: Westberg fortrækker at sammenligne eller diskutere med forskning fra store lande som Storbritannien, Tyskland, Frankrig, Rusland og især USA. De har i varierende grad haft andre skolehistoriske udviklinger end Skandinavien, hvor mange forhold ligner hinanden indbyrdes. Det havde gjort bogens resultater endnu mere relevante, hvis han i højere grad havde inddraget eksempler fra Sveriges nabolande, særligt Norge. Norge har i et vist omfang samme geografiske forudsætninger som Sverige og en historisk udvikling, der ligner den svenske mere end f.eks. den britiske eller amerikanske. Derved kunne nuancerne i hans resultater formentlig stå tydeligere frem. For en dansker havde det naturligvis også været interessant med flere danske eksempler og diskussionspunkter, men det er ikke rimeligt at laste Westberg for ikke lige netop at prioritere den sydlige nabo.

Anmelderen håber, at danske forskere vil lade sig inspirere af Westbergs greb og resultater og kaste sig ud i analyser, der kan bidrage til komparation mellem svenske og danske forhold på skolebygningsområdet. Dette kan både fungere i form af mindre detailstudier, det være sig i artikler eller stu-

denteropgaver og i større, overgribende fremstillinger som monografier, specialer eller afhandlinger. En anden lære af Westbergs værk må være, at det er vigtigt at gå nye metodiske veje – uanset om man ønsker at afprøve den westbergske fremgangsmåde eller selv finde helt nye.

DISCIPLINERING

Claus Munch Drejer:
Kampen om eleven – Hvordan skoler skaber elever. København: Unge Pædagoger 2014. 204 s. 188 kr.

*Af Ellen Nørgaard, docent emerita,
Aarhus Universitet*

Kampen om eleven handler om, hvordan magt og vidensformer kæmper om at skabe eleven, historisk og aktuelt. Bogen trækker på Michael Foucaults forståelse af magt, viden og subjektivitet, ifølge hvem forskellige perioder har forskellige subjektiveringsstrategier. Claus Munch Drejer har inddelt den danske folkeskoles historie i seks perioder med hver sin subjektiveringsstrategi. Perioderne er 1822-1850, 1880-1910, 1920-1930, 1960-1980, 1990-2000 og 2003-2010.

Projektets analysegrundlag er primært DLF's medlemsblad *Folkeskolen* suppleret med et righoldigt materiale af fremstillinger af skolens historie. Det udvalgte materiale omtales som praksisanvisende og reflekterende tekster, og disse er udvalgt, fordi de er handlingsanvisende (s. 53) – vi står således over for en anden forståelse af

begrebet praksis i skolesammenhæng end den almindelige. De praksisser, som hævdes at være subjektiverende, er dem, der indeholder disciplinering, biopolitik (definition s. 40), pastoral magt (definition samme sted) eller (selv)styring. Her udvælges: undervisning, relationen mellem lærer og elev og arkitektur og indretning af skolen. Projektets grundlag er tekster primært hentet fra *Folkeskolen*, der omhandler disse emner.

Bogens teoretiske ramme er håndfast, og ordvalg og formuleringer er ikke altid umiddelbart åbnende; mange og lange eksempler kan nævnes. Samtidig er problemstillingen "kampen om eleven" efter anmelderens mening dog frugtbar. Accepterer man Foucaults udgangspunkt – og dermed, at subjektet skabes, og at det skabes gennem subjektiveringsstrategier af relationer mellem magt og viden (s. 23-24) – kan projektet, efter anmelderens mening, skabe nye tilgange og ny og interessant viden.

Spørgsmålet er, om læsningen så gør det? For anmelderen at se er svaret både et ja og et nej. De første kapitler er tunge og fremstår – efter anmelderens vurdering – desuden som ret fjerne fra skolen. Det gælder navnlig kapitel 6 om perioden 1920-30. Mellemkrigstidens relativt rige og modsætningsfyldte debat om både frihed, seksualitet, psykoanalyse, standpunktsprøver, intelligens-test og emneundervisning omdannes her til en nærmest konsensusøgende konklusion om, at skolens subjektiveringsstrategi blev den individuelle elev. Her bliver således svagheden ved den ensidige brug af *Folkeskolen* som

grundlag for analysen tydelig. Det bliver de relativt få stemmer, som stod for de gode hensigter og talte det frie barns sag, der danner grundlag for konklusionen. Efter 1960 bliver analyserne imidlertid langt frodigere og mere interessante. Dette gælder både enkelte iagttagelser omkring skolebyggeriets og undervisningslokalernes ændrede funktion (f.eks. s. 132) og de fremanalyserede subjektiveringsstrategier. I 1970'erne var strategien at myndiggøre barnet til at forandre samfundet (s. 136), i perioden 1990-2000 var strategien at myndiggøre eleven til livslang læring (s. 157), og i årene 2003-2010 skulle faglighed og forsikringslignende teknikker sikre elevens faglighed, eller i det mindste til opdagelse af, når fagligheden halter (s. 176). Strategien bliver præstationseleven. Når de senere perioder fremstår som både langt mere åbnende og interessante end de foregående, er årsagen måske også, at et langt bredere materiale ser ud til at være inddraget, og at skolen samtidig bliver mere og mere centralt styret, og overordnede analyser derfor nemmere at gå til.

Kampen om eleven blev udgivet på forlaget Unge Pædagoger dels for at fejre den 75. årgang af tidsskriftet, dels for at fejre 200-året for skoleanordningerne af 1814. Udgivelsen er således en markering fra forlagets side. Hertil vil anmelderen gerne tilføje, at bogens problemstilling er central, og at bogen har meget interessant stof. Måtte vi få flere publikationer om kampen om eleven, hvor begrebet selvsubjektiveringsstrategier udvides og yderligere differentieres.

Niels Roed:
Skoletæsk – og lærernes
ulovlige lussinger.
Snegen 2014. 220
s. 248 kr.

*Af Niels Rosendal Jensen, lektor,
Aarhus Universitet*

Denne bog er tankevækkende. Den viser de dobbeltstandarder, som skolens folk fandt sig til rette i over en 200-årig periode. Med skolelovene af 1814 indførtes et forbud mod ganske store dele af det, årgang efter årgang af skolelever har oplevet. Læreren fik klare retningslinjer i 1814: "Han må aldrig til-lade sig, at give børnene ørefigen, stød eller slag med hånden, at knibe dem, eller bruge skældsord mod dem".

Niels Roed har flittigt været i forskellige samlinger og bygger sin bog på 143 personlige beretninger dækkende de hundrede år fra 1880 til 1980. Beretningerne organiseres efter en periodisering: 1880-1900, 1900-1920 osv.

Om baggrunde for bogens tilblivelse hedder det i forordet, at 200-året for folkeskolen (1814/2014) gav forfatteren anledning til "at kigge nærmere på, hvordan denne skole har været, ikke så meget det faglige, men mere trivselsmæssigt. Hvordan var forholdet mellem lærer og elev?". Af disse personlige beretninger fremgår, at lussinger og andre straffe uddeltes dagligt i rigelige mængder. Det chokerede imidlertid, at "lærervolden var så voldsom som de personlige beretninger beskriver". Sig-tet med fremlæggelsen af beretningerne er at rejse debat om disse forhold, gøre de private og personlige erfarin-

ger offentlige og også ad den vej give ofrene trøst.

Anmelderen gik selv i kommu-neskole i de år, hvor fysisk afstraffelse hørte til hverdagens uorden, men kom selv fra et hjem, hvor børn ikke blev udsat for sligt. Forældrene nøjedes med at tale deres afkom til fornuft, hvilket lykkedes. Derfor var det ikke uden forundring, at man som elev overværede daglige revsels i strid med 1814-lovene. På baggrund heraf kan mange med mig nikke genken-dende til beretningerne.

Et er at konstatere lærervolden, no-get andet er at finde årsagerne. Utilfredshed med elevernes opførsel eller manglende hjemmearbejde? En vis seksuel tilfredsstillelse? Den nød-vendige ro og orden i overfyldte lo-kaler? Listen er måske ikke uendelig, men den er lang, når svarmulighederne skal findes. Der findes et ekstra lag, som også aftvinger interesse, nemlig klassekammeraters hang til øjentjene-ri og angiveri

Niels Roed har brugt tid og kræf-ter på at samle et materiale, der – som Erik Sigsgaard skriver i sit efterord – fortjener yderligere udforskning. Der kan peges på, at fysisk revselse var al-mindeligt forekommende, ikke kun i skolen. Der kan peges på, at foræl-drenes revselsesret først blev afskaf-fet ved lov i 1997 på forslag af Preben Vilhjelms. Vi kan således se tilbage på lang tradition for at disciplinere skole-ungdommen, som også Philippe Ariès peger på i *Barndommens historie* (op-rindeligt 1973, dansk udgave 1982), og som bl.a. de tyske reformpædagoger søgte at gøre op med i kølvandet på 1. verdenskrig. Det lykkedes som be-

kendt ikke, og med Hitlers magtovertagelse i 1933 udartede denne side af sagen i ren perversion. På hjemlig grund arbejdede psykoanalytikeren Sigurd Næsgaard, som også var en ivrig forkæmper for reformpædagogik, med afledte spørgsmål om disciplin og pligt.

Af de personlige beretninger fremgår samtidig, at mere subtile nederdrægtigheder også vandt indpas – psykisk afstraffelse eller vold gennem tildeling af øgenavne, antydninger af åndelige brist osv. Begge dele er i øvrigt beskrevet og analyseret af Michel Foucault i *Overvågning og straf* (oprindeligt 1975, dansk udgave 2002). Der findes med andre ord plausible forklaringsmodeller, som ny forskning kunne bygge videre på.

SKOLENS LÆRERE

Thorkild Thejsen:
Lærernes kampe.
Kampen for skolen. København:
Gyldendal 2014. 140 s.
Gratis

Af Keld Grønder-Hansen,
direktør, Andelslandsbyen Nyvang

2014 var folkeskolens jubilæumsår par excellence, hvor man på mange forskellige måder fejrede 200 års grundskole. Året rummerede imidlertid også et mindre jubilæum – 140 året for Danmarks Lærerforenings (DLF) grundlæggelse. DLF benyttede anledningen til, som sit bidrag til festen, at udgive en lille, men uhyre spændende bog om de sidste 50 års lærerhistorie

med en vægtning af de organisatoriske og politiske problemstillinger.

Hovedforfatteren er Thorkild Thejsen, som i perioden 1987-2010 var den markante chefredaktør for fagbladet *Folkeskolen*. Han var kendt (og frygtet) for sine skarpe ledere, som ikke så sjældent talte durk med lærerforeningens officielle holdninger, og han forfægtede med succes bladets redaktionelle frihed. Derudover har han på en lang række andre områder spillet en aktiv rolle i den danske lærerstands historie, som lærer på Vestegnen, som medlem af Socialistisk Lærergruppe i Albertslund, som en del af en voksende opposition til ledelsen i DLF i de turbulente 1970'ere, som aktivt skrivende medlem af Unge Pædagoger, som lærerbogsforfatter og meget mere. Med andre ord er Thejsen selv i høj grad en markant del af den historie, han i bogen har sat sig for at beskrive.

Jeg vil med det samme slå fast, at den opgave løser han generelt fint, og formår at skildre også de begivenheder, hvor han selv spillede en central rolle, nuanceret og ud fra et tilpas armslængdeprincip. Et eksempel er den tankevækkende konflikt mellem lærerkredsen i Albertslund og DLF's hovedbestyrelse i 1979, hvor DLF's ledelse gik endog rigtigt langt for at banke lærerne i Albertslund på plads i forbindelse med en ulovlig aktion, dybest set på grund af angsten for kommunistisk infiltration af lærerfagforeningen. Aktivisten Thorkild var selv i høj grad involveret i sagen, men forfatteren Thejsen afstår fra at benytte sin insiderviden og personlige holdninger i sagsfremstillingen, selvom han – meget forståeligt – ikke kan dy sig for at

lade fremstillingen afslutte med et citat fra den daværende kredsformand i Albertslund Yvonne Hindsberg, hvor hun konstaterer, at hovedbestyrelsens indgriben i en lokal konflikt faktisk resulterede i, at den lokale borgmester atter satte sig til forhandlingsbordet med lærerkredsen, og der blev lavet et godt forlig!

Thejsen har i forbindelse med bogen interviewet en lang række af de sidste 50 års centrale uddannelsespolitiske skikkelser – tidligere ministre, politikere, embedsmænd, organisationsfolk – sammen med skoleledere og lærere og har derudover været i Danmarks Lærerforenings arkiv, gennemgået gamle referater og interne notater med stor hjælp uden tvivl af bibliotekar Lene Møller og journalist Tonny Hansen. På dette grundlag har Thorkild Thejsen skrevet en indsigtfuld og vidende bog om de sidste 50 års lærerhistorie, hvor specielt det overordnede politiske spil om, i hvilken retning folkeskolen skal gå, og hvor de interne organisatoriske kampe i Danmarks Lærerforening står stærkt

Bogen hovedstruktur er klar. Hvert årti fra 1960'erne til nu præsenteres i et eget kapitel, der indledes med et interview med en engageret og reflekterende lærer, hvor hovedtemaet i det efterfølgende kapitel slås an. Herefter følger en velskrevet, men ganske stram gennemgang af hovedproblemstillingerne i årtiet.

I 1960'erne er omdrejningspunktet fremskridtstro og udvikling af folkeskolen i kølvandet på Den Blå Betænkning, og det nære samarbejde mellem ministre, embedsmænd og DLF's ledelse fremhæves som noget af en kon-

trast til de senere årtiers benhårde kampe mellem den statslige og senere kommunale arbejdsgiver og DLF, der kulminerede i lockouten i foråret 2013. Internt i DLF skildres overgangen fra interesseorganisation til egentlig fagforening, og de første spæde skridt i retning af en egentlig opposition i DLF opstår med fremkomsten af Sammenslutningen af Yngre Lærere. Endelig begynder arbejdstidsspørgsmålet så småt at dukke frem, og der oprettes en særlig støttefond for lærere. Et forvarsel om nye og mere turbulente tider for den danske lærerstand.

1970'erne er et konfliktfyldt årti for lærerne og den danske folkeskole: Det antiautoritære læreroprør, fremkomsten af lønarbejderlærerrollen, indoktrineringsdebatten, kampen om lærernes arbejdstids, der for alvor sættes i gang med Per Hækkerups flabede ord i TV: "Det er da et udmærket system, hvis børnene slipper lidt tidligere og lærerne slipper lidt senere", og det fører til den første lærerstrejke i 1973, hvor lærerne må sluge den bitre pille ikke at møde forståelse og opbakning i det omkringliggende samfund. Endelig er der hele den organisationsinterne side af sagen, som den udspillede sig i DLF, hvor en voksende opposition til hovedstyrelsen dukkede frem, og de socialistiske lærergrupper rokkede ved de herskende normer. Alt dette får kapitlet berørt, klart og præcist, om end noget kortfattet.

1980'er-kapitlet rummer en spændende analyse af DLF's historisk set nok største fejlbeslutning, da kongressen i 1981 beslutter "at fralægge sig ansvaret for udviklingen i folkeskolen", og det giver et interessant indblik i den

voksende kommunistforskrækkelse, der florerede i de første år af 80'erne i ledelsen af DLF. Tiåret er i øvrigt præget af DLF's tobenede strategi – kampen for arbejdsforholdene og kampen for skoleudvikling med og imod det politiske niveau og om en revitalisering af DLF med Martin Rømer som formand.

Omdrejningspunktet i kapitlet om 1990'erne er gennemførelsen af den mildt sagt uheldige nye arbejdstidsaftale i 1993 med tid opdelt i U(ndervisning), F(orberedelse) og Ø(vrige). Et system, som både den nye kommunale arbejdsgiver og lærerforeningen gerne ville have indført, men som viste sig at blive et bureaukratisk monster, som forpestede skolens hverdag, og som gjorde det rigtig svært for lærerne at udføre deres job ordentligt og reducere lærergerningen til koloner af tid. Problemerne med lærernes arbejdsaftaler var en rød tråd gennem 90'erne, der skulle vise sig at række langt ind i det nye årtusinde. Kapitlet rummer også en for mig ny og interessant analyse af det langvarige forarbejde, der skulle til, før lærerne flyttedes over under KL. 90'erne var ligeledes præget af den nye folkeskolelovs gennemførelse i 1993 og "Sputnik-chokket", da de internationale undersøgelser dokumenterede, at danske skolebørn så langt fra var de verdensmestre i skolegang, som vi måske havde gået og troet.

Det afsluttende kapitel om 2000'erne med den nuværende chefredaktør for *Folkeskolen*, Hanne Birgitte Jørgensen, som medforfatter er et dramatisk kapitel med lockouten i for-

året 2013, der afskaffede de centralt aftalte arbejdstidsregler som det dramaturgiske højdepunkt. Kapitlet rummer imidlertid også en beskrivelse af indførelsen af lærernes professionsideal, der under Anders Bondos ledelse er blevet et pejlemærke for det, som man kunne kalde den professionelle lærers comeback i det nye årtusinde, og gennembruddet i de evige overenskomstforhandlinger ved 08, hvor der blev åbnet op for en meget mere fleksibel arbejdstidstilrettelæggelse for lærerne. Alt det, som lov 409 i 2013 med et slag gjorde overflødig ved afskaffelsen af de centrale arbejdstidsregler. Kapitlets gennemgang af hele forløbet omkring lockouten og de klare indikationer for, at hele forløbet var nøje koreograferet på forhånd af Finansministeriet og KL, fremstilles klart og præcist.

Bogen slutter med to appendix-kapitler: Iben Vyffs sjove gennemgang af lærerrollen på film og samfundsforskerne Mikkel Lynggaard og Lotte Bøgh Andersens analyse af konsekvenserne af lærerlockouten, hvor de peger på, hvad der skal til for at samle de overtrolede lærere op, og viser en vej til at få lærerne til at træde i karakter inden for den nye skolereform.

Det er en bog, som kan anbefales til alle uddannelseshistorisk interesserede. Den største anke mod bogen er, at den er så komprimeret og informationstung, at den sagtens kunne have fortjent at blive udfoldet på det dobbelte antal sider. Men nu er en masse temaer slået an, som forhåbentligt senere kan udfoldes i en række specialstudier.

**Mette Buchardt, Pirjo Markkola & Heli Valtonen (eds.):
Education, State and Citizenship.
A Perspective in the Nordic
Welfare State History.
Bind 4 af "NordWel Studies in
Historical Welfare State Research".
Helsinki: Nordic Centre of
Excellence (NordWel) 2013.
263 sider.
Pris ukendt.**

*Af Niels Rosendal Jensen,
lektor, Aarhus Universitet*

Denne antologi har som mål at udvide vores forståelse af uddannelseshistorien i de nordiske lande med henblik på stat og medborgerskab, og den præciserer denne bredde ved at fremhæve to særlige opmærksomheder, nemlig for det første, hvordan professionalisering, vidensproduktion og medborgerskab har medvirket i skabelsen af de moderne samfund, og for det andet, hvordan ideer og praksis med udgangspunkt i den lutherske kristendom har været væsentlige for uddannelsen af fremtidige medborgere. Lutheranismen i de nordiske lande er en væsentlig tradition, og det er et gennemgående træk i de enkelte bidrag, at der igen og igen gøres opmærksom på, at skolen var et barn af kirken. At læse og eventuelt skrive fandt sin berettigelse i de krav, som denne trosretning stillede borgerne overfor. Det personlige forhold til Gud indebar, at den enkelte måtte tilegne sig grundlaget for at forståelse, nemlig Luthers katekismus og opbyggelige historier fra Bi-

belen. Kirken havde også den tilstrækkeligt stabile organisation, der kunne indfri løfterne om skolegang til alle.

Derfor kan flere af finske forskeres bidrag give et stærkt indtryk af kirkens betydning. Den stillede krav om alfabetisering og måtte ofte benytte præstegården i de sogne, der enten ikke havde råd eller var for små til at opføre en permanent skole. Vandrelærere, der opholdt sig i sognet mellem et par uger og måneder, gav et nødtørfigt grundlag for skolelærdom, men både omfanget af skoletiden og deltagelsen i den stod tilbage fra byerne. Både de finske og et enkelt islandsk bidrag fremhæver dette forhold, der også medførte, at mange slet ikke kom i skole. Lærerkrafter var det også småt med, så sloganet "lærer kan man altid blive" havde kronede dage. Lidt ældre unge med et afsluttet grundskoleforløb måtte påtage sig opgaverne flere steder. Den elendige aflønning gjorde det heller ikke muligt at leve af lærerlønnen; lærere måtte tjene til dagen og vejen ved at have flere beskæftigelser. Det havde på den anden side den fordel, at det skabte plads til piger og kvinder i lærergerningen sammenlignet med andre professioner, hvor kvinder var direkte udelukkede.

På denne mere generelle baggrund, hvor betydningen af kristendom påvises, analyser både Anette Faye Jacobsen og Mette Buchardt mere specifikt kirkens rolle. Jacobsen drøfter det forbløffende fravær af uddannelseshistorisk forskning, når det kommer til religion. Sekulariseringen placeres ofte som religionens diametrale modsætning, hvorved den lutherske kristendoms rolle i f.eks. Danmark fra

1814 til 1933 bliver aldeles underspillet. Hun er optaget af den rolle, som de bibelske fortællinger kommer til at betyde som folkelig lærebog i massemålestok med afsæt i både friskoletraditionen og den pietistisk inspirerede lægmandsbevægelse. Ærindet spidsformuleres således: “*the most important pedagogical reform theory and practice in the Danish elementary school of the 19th Century was subject to religious inspirations and developed as the result of compromises between ecclesiastical and parliamentary politicians, against the background of demands from very significant groups of teachers*” (s. 60). Man kan undre sig over denne mangel - ikke mindst i dag, hvor religion synes at bevæge sin ind i centrum af mange politiske debatter (islam, IS, ghetto, flygtningepolitik m.v.), og hvor den protestantiske arbejdetik synes at fejre nye triumfer i det grænseløse arbejde (Weber). Skolen vil altid være et barn af sin tid, viden og tænkning. Hertil skal også føjes politiske faktorer. Det er disse aspekter, forstår anmelderen, som Jacobsen er meget bevidst om. Denne bevidsthed indebærer ligeledes, at interessen for religionens betydning i tilblivelsen af velfærdsstaten er taget til og derfor må adresseres. Buchardt eksemplificerer, hvordan den såkaldt liberale teologi repræsenteret af danskeren Edvard Lehmann (1862-1930) og svenskeren Nathan Söderblom (1866-1931) – begge med forskning i den unge videnskab: komparative religionsstudier – får betydning for såvel pædagogiske og uddannelsesmæssige reformer som for uddannelse af hele befolkningen i den nye demokratiske stat, altså for-

løberen for velfærdsstaten. Begge artikler er interessante og perspektivrig læsning.

Samlet set præsenteres læseren således for både geografiske (land/by), kønsmæssige (mænd/kvinder i lærerprofessionen og i uddannelsessystemet), sociale eller klasse-mæssige og kulturelle uligheder. Tillige kunne ideologiske uligheder tælles med, idet Jorunn Sem Fure i antologiens afsluttende bidrag beskriver kampen mellem demokratisk tradition og totalitaristisk revolution, nemlig Norge under den tyske besættelse, hvor de norske nationalsocialister under ledelse af Vidkun Quisling stræbte efter at omdanne Norge til en nazistisk mønsterstat efter Hitlers forbillede. Ligesom nazisterne var klare over, at slaget skulle vindes i børneværelser og skoler, vidste norske lærere og universitetsfolk, at det drejede sig om at stå fast. En ganske spændende historie, som nok er kendt i hovedtræk, men hvor Fure tilføjer ganske meget nyt og detaljeret til billedet.

Professionaliseringen af lærerkorpset i Finland beskrives grundigt i Heli Valtonens artikel, hvis hovedlinjer tåler sammenligning med den nu nedlagte Danmarks Lærerhøjskoles. Her følges udviklingen af læreruddannelsen fra seminarieuddannelse til universitetsuddannelse i Jyväskylä. Her fremhæver forfatteren flere elementer – bl.a. evidensbaserede lærebøger i didaktik og standardiseringen af læreruddannelsen. Hvor man på baggrund af de tidligere nævnte finske bidrag om vandrelærere, halvsløj skolegang osv. kan undre sig over Finlands placering som top-performer i

PISA, ser vi formentlig en del af forklaringen her. Sofia Kotilainen henleder selv vores opmærksomhed på dette fænomen ved at understrege, at først fra 1970'erne kan man tale om en ensartet enhedsskole (uniform comprehensive school): "This has sometimes been difficult to remember when the excellent learning results produced by the Finnish welfare society and the advantages provided for the development of the information society by a uniform educational system has been examined in hindsight" (s. 134).

Mervi Kaarinen bidrager med en præsentation af the School of Social Sciences, som efter den blodige borgerkrig opbyggedes som en bredt anlagt højskole (Civic College) inspireret af erfaringer fra flere lande i Europa. Skolen optog studerende uden de formelle adgangskrav, fordi den bred rekruttering af hidtil uddannelsesfremmede klasser i det finske samfund både ville gavne samfundet ved at skabe forpligtende studier og også overvinde de kløfter, der fortsat fandtes.

Antologien er særdeles interessant læsning. Den virker som en god appetitvækker og øjenåbner både i forhold til de to hovedtemaer, antologien er skåret til over, og ligeledes i forhold til at ville vide mere om de forhold, der beskrives.

REGNEUNDERVISNING

Jürgen Kühl:
Recheneinschreibebücher aus Schleswig-Holstein (1609-1867). Ein kommentierter Katalog. Neumünster: Wachholtz 2014. 352 s. (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, 122). 32 Euro

*Af Christian Larsen,
seniorforsker, Rigsarkivet*

Torsdag 31. januar 1788 satte den ni-årige Lorenz Paulsen Thomsen sig ved stuebordet på faderens gård i sønderjyske Hynding. Han var i gang med at lære at regne, og til det formål havde hans fader købt et hæfte, hvori Lorenz skulle indskrive opgaver og svar. Selvom Lorenz' modersmål var dansk, løste han opgaverne på tysk. Det hang nok sammen med, at den regnebog, som Lorenz benyttede, var tysksproget, nemlig Valentin Heins *Tyrocinium Mercatorio Arithmeticum. Das ist: Ordentliche Grund-Legung zur Kaufmännischen Rechnung...*, som var en af de mest benyttede regnebøger i Hertugdømmerne. Bogen var oprindelig fra 1694, men kom i mindst 24 oplag i løbet af 1700-tallet. Lorenz skrev regneopgaver ind i sit hæfte de følgende to år, i alt 382 sider

Lorenz' hæfte eller zifferbog findes nu i Lokalhistorisk Fællesarkiv for Ravsted Sogn og indgår i den foreliggende oversigt over zifferbøger i Hertugdømmerne, som forfatteren havde samlet gennem de sidste 15 år. Kühl (f. 1930) har et langt skoleliv bag sig, sidst

som leder af gymnasiet i holstenske Bad Oldesloe. Kühls bog er en kommenteret oversigt over zifferbøger til matematik, dvs. bøger, som har været anvendt til at indskrive løste opgaver i. Sådanne bøger var anvendt i hele det tysksprogede område; det ældst bevarede eksemplar er fra Nürnberg fra 1550, mens det ældste bevarede fra Hertugdømmerne fra 1609. Fra Hertugdømmerne er der bevarede over 200 bøger fra perioden 1609-1867, især fra sidste del af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. Bøgerne stammer i høj grad fra vestkysten i Hertugdømmerne og især fra den holstenske del. De er på mellem 250 og 850 sider.

Hvorfor disse mange zifferbøger? F.eks. krævede digebyggeri, at man kunne håndtere tal, ligesom finansieringen af byggeriet krævede talbeherskelse. Hertil kom skibsfart, hvor talbeherskelse var en nødvendighed, men også Hertugdømmernes store, sydvendte handel spillede en væsentlig rolle. Der var imidlertid mangel på kvalificerede lærere, og her kunne zifferbøgerne være et hjælpemiddel for dygtige skoleelever til på egen hånd at lære regning. Eleverne bag bøgerne kom især fra bondegårde og skrev i bøgerne i årene op til deres konfirmation i 16 års alderen, hvor eleverne skulle til eksamen for at kunne blive konfirmeret. Bøgernes udbredelse vidner også om en "uddannel-

sesbevidsthed" hos forældrene, især for drengenes vedkommende, og der er kun 11 piger blandt forfatterne.

Omkring 1850 gik brugen af sådanne bøger hurtigt ud af brug. Forfatteren spørger, hvorfor bøgerne forsvandt. For anmelderen at se kunne det måske hænge sammen med, at det blev billigere at trykke bøger, og at enkeltmandsoplæring blev erstattet af regelmæssig skolegang.

Selvom dansk var dagligsprog i store dele af Hertugdømmet Slesvig, var regnebøgerne på tysk, og derfor er mange af zifferbøgerne fra den nordlige del af Slesvig (dvs. Sønderjylland) også skrevet på tysk (13 ud af 25 bevarede zifferbøger). Det er først fra omkring år 1800, at danske lærebøger kom i spil, som det f.eks. er tilfældet med præsten Peter Kiers dansksprogede regnebog. Det bliver dog ikke analyseret, hvorfor dansksprogede elever benyttede tyske bøger, ligesom der er meget lidt om den uddannelseshistoriske udvikling i Hertugdømmerne, eksempelvis hvilken rolle superintendent (biskop) J.G.C. Adlers skolereformer spillede for zifferbøgerne og dermed matematikundervisningen.

Det skal dog ikke skygges for, at der er tale om en meget nyttig oversigt, som fremtræder i et nydeligt layout. Mange af zifferbøger blev af børnene flot illustrerede med tegninger og aftegninger, og mange af disse illustrationer er gengivet i bogen.

INDBYRDES UNDERVISNING

Esbjörn Larsson:
En lykkelig Mechanism.
Olika aspekter av växelundervisningen som en del av 1800-talets utbildningsrevolution. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet 2014. 299 s.

*Af Christian Larsen,
seniorforsker, Rigsarkivet*

I løbet af første halvdel af 1800-tallet gik den indbyrdes undervisning eller den Bell-Lancasterske metode sin sejrsgang over det meste af den vestlige verden. Det gjorde sig også gældende i Norden. I Danmark blev metoden indført som forsøg fra 1819, men fra midten af 1820'erne satte de centrale myndigheder tommelskruerne på lærere, præster og biskopper for at få den indført i alle skoler. I modsætning til Danmark, som fik kendskab til metoden fra Frankrig, kom kendskabet til metoden (på svensk: växelundervisning) i Sverige direkte fra England. I 1817 drog nemlig en regeringsudpeget skolelærer til London for at studere metoden, og to år senere åbnede en indbyrdes undervisnings-skole i Stockholm. Hvor det i Danmark var staten, som udbredte metoden, blev det i Sverige i første omgang "Sällskapet för växelundervisningens befrämjande", der blev virksomme i metodens udbredelse. Metoden blev både anvendt i grundskolen og i gymnasieskolen. Ifølge Larsson var metoden ikke obligatorisk i den svenske folkeskole, men den blev påbudt i 1824 ved de svenske sogne- og fattigskoler, og

den svenske 1842-folkeskolelov påbød, at læreren skulle kende metoden. Indbyrdes undervisning var derfor i slutningen af 1840'erne *metoden* i næsten halvdelen af landets skole, men da ikke alle børn gik i skole, var antallet af børn undervist efter metoden reelt noget mindre. I løbet af 1850'erne gik metoden fra at være universalmetoden til at være et tillæg til lærerens undervisningsmetoder, hvilket også et regeringscirkulære om individuel undervisning fra 1864 stadfæstede.

Den foreliggende bog er ifølge forfatteren ikke én samlet fremstilling, men mere eller mindre selvstændige studier over den indbyrdes undervisning som led i generelle studier over det svenske uddannelsessystems fremvækst eller 1800-tallets uddannelsesrevolution. Denne revolution var dels "en dramatisk utbyggnad och formalisering av massutbildningen, dels en differentiering och systematisering av redan befintliga skolformer" (s. 10). Bogens problemstilling er derfor, hvilken betydning indbyrdes undervisning fik for udviklingen inden for uddannelsesområdet.

Blandt bogens kapitler skal fremhæves kapitel 3, der handler om de økonomiske aspekter: Var indbyrdes undervisning billigere og gav besparelser i forhold til "traditionel" undervisning. Nej, ifølge forfatteren, fordi det ikke nødvendigvis førte til færre lærere. Hertil kom udgifter til lokaler, fordi metoden krævede større rum, hvilket betød om- eller udbygning af den lokale skole eller måske endda opførelse af et nyt skolehus. Metoden sænkede ikke undervisningsomkostningerne; tværtimod øgedes de

som følge af indkøb af nyt undervisningsmateriel eller byggeomkostninger. Det var dog at betragte som investeringsomkostninger. Der er tale om et interessant kapitel og et væsentligt bidrag til udforskningen af metoden, hvor der hidtidig har været fokuseret mere på de bagvedliggende ideer og modstanden mod myndighedernes forsøg på at gennemtvinge metoden end på, hvad metoden kostede, eller om den betød, at flere børn kunne få undervisning. I kapitel 4 undersøger Larsson metodens indhold og betydning for skrivefærdighedens udbredelse. Det kan ikke siges med sikkerhed (historikerens vanlige forbehold), at metoden øgede skrivefærdigheden i Sverige, men den kan betragtes som en form for alfabetiseringskampagne, hvor skriveundervisningen især synes at have kommet drengene til gode

Med udgangspunkt i Foucaults teoriapparat analyserer Larsson i det store kapitel 6, hvordan metoden blev anvendt til disciplinering i folkeskolen og gymnasieskolen. Foucault ser metoden som et led i skolens disciplinering gennem de såkaldte "magtteknikker": den rumslige overvågning, straf og belønning. I den svenske folkeskole ændrede metoden undervisningen: Der blev indrettet skolelokaler, og børn inddeltes i klasser, skolejournaler blev indført til at dokumentere børnenes fremskridt, og dagene opdelt i tidsintervaller eller skoletimer. Det samme udvikling kan ses i Danmark, men her indvirkede skoleanordningerne af 1814 med deres påbud om lokaler, klasseundervisning og protokoller allerede før indførelsen af metoden i Danmark. I den svenske

gymnasieskole var der allerede lokaler og klasseinddeling, og derfor blev her kun anvendt de såkaldte monitorer. Forskellen mellem de to skoleformer skyldes ifølge forfatteren, at formålet med uddannelserne var forskelligt. Hvor gymnasieskolen skulle uddanne embedsmænd, var fattig- og søgneskolens formål at gøre børnene klar til altergang og redde masserne fra fattigdom og undergang. Netop monitorer blev sammen med tilbagevendende eksamener anvendt til at overvåge og kontrollere børnene.

Kapitel 6 tjener snarere som konklusion end konklusionskapitlet i 7, der mere virker som en perspektivering. Larsson konkluderer, at Foucaults antagelse om indbyrdes undervisning som disciplinerende magtteknik også satte aftryk i den praktiske virksomhed. I landsbyskolerne blev metoden en form for disciplinær revolution i forhold til de hidtidige ambulante skoler, fordi der nu kom skolehuse med nye skolemateriale og nye undervisningsmetoder. Det er dog svært i kilderne at se, hvordan metoden blev praktiseret, hvilket er et generelt problem, der også kendes fra Danmark. Larsson kan også fastslå, at indførelsen af metoden ikke kom til at ske på den samme måde overalt i Sverige, men at metoden blev implementeret på forskellig vis ude i de mange svenske skoler. Man kan derfor ikke tale om én sammenhængende udvikling, men om mange udviklinger.

Der er tale om en relevant og interessant bog, som skildrer et allerede meget analyseret og diskuteret fænomen i uddannelseshistorien, men som også formår at kaste nyt lys over

den indbyrdes undervisnings historie; her tænkes der især på de økonomiske aspekter af metodens indførelse. Bag bogen ligger der også et stort arkivarbejde og inddragelse af samtidig litteratur. Forfatteren er meget velbevandret i den internationale forskningslitteratur, så udviklingen i Sverige ikke ses som et isoleret fænomen, men som del af en global udvikling. Anmelderen har dog gerne set, at udsynet til udviklingen i andre lande (f.eks. Danmark) var blevet inddraget noget mere. Undersøgelsen har nemlig mange lighedspunkter med den danske udvikling. Og her kunne det være interessant med komparative studier af de nordiske variationer af den indbyrdes undervisnings indførelse, implementering og afvikling.

GYMNASIESKOLENS IDRÆTSUNDERVISNING

Per Jørgensen:
**Fra borgerdyd til
kompetenceudvikling.
Idrætten i latin- og gymnasieskolen
gennem 200 år. Odense: Syddansk
Universitetsforlag 2014. 286 s.
298 kr.**

*Af Harry Haue, professor emeritus,
Syddansk Universitet*

Denne velskrevne bog om gymnasieidrætten udfylder dele af en lakune i gymnasieforskningen. Indledningsvis skal det dog fremhæves, at også den ældre del af folkeskolens legemsøvelser bliver belyst lige som udviklingen i læreruddannelsen. Bogen er krolo-

gisk disponeret i otte kapitler, og forfatteren, der er ansat ved Institut for Idræt og Biomekanik ved Syddansk Universitet, tager udgangspunkt i ridertidens kropskultur. Hovedvægten i fremstillingen ligger efter 1800. Undersøgelsen bygger på et omfattende kildemateriale og er teorelateret med en skønsom blanding af diskursteori og hermeneutik. Dertil kommer instruktive skematiske oversigter, både syn- og diakrone, der styrker bogens oversigtsfunktion.

Idræt som undervisningsfag kom sent ind i den lærde skole, og ligesom i skoleanordningerne fra 1814 var blikket rettet mod de tyske stater, hvor gymnastikpædagogen J.F. Guts Muths' værk: *Gymnastik für die Jugend* fra 1793 blev brugt som forbillede. Det var på dansk grund især Franz Nachtgall, der med den første grundbog i faget: *Lærebog i Gymnastik til Brug for de lærde Skoler i Danmark* fra 1834 blev retningsgivende frem til 1883, hvor gymnastikinspektør J. Amsincks *Lærebog for Skoler og civile Læreanstalter i Danmark* blev normgivende.

Med reformen af den lærde skole i 1850 fik gymnastik to ugentlige timer, ganske vist placeret uden for det maksimum på 36 timer, som lovgivningen foreskrev. Den sekundære undervisning blev indtil 1809 betegnet som latinskolen, derefter frem til 1903 for den lærde skole, og derefter kaldt gymnasiet. Forfatteren bruger begrebet latinskole indtil 1903. Med reformen i 1871, der indførte den matematisk-naturvidenskabelige linje, fik gymnastik fire ugentlige timer. Et vigtigt element i gymnastikundervisningen var efter både Nachtgalls

og Amsincks opfattelse den rette ryg. Sidstnævnte mente, at ret ryg, hvælvet bryst og oprejst hoved var et udtryk for den rette holdning, der kendetegnede det sunde og ædle menneske, en retlinet person både fysisk og åndeligt.

Efter hvert kapitel anfører forfatteren et eller flere eksempler på, hvordan en gymnastiktime med udgangspunkt i det normative materiale kunne tænkes at forløbe. Det er interessant læsning, f.eks. marchøvelse for drenge i 1885: "Bevægelsen skal være ensformig og regelmæssig. Naar flere marcherer samlede, skulle de derfor gøre lige lange Skridt og holde Fodslag. Skridtlængden er 30 Tommer (75 cm.) og Kadencen 112 Skridt i Minuttet. Marchen skal være en med fri og utvungen Holdning udført, naturlig, men taktbunden Gang." Inspirationsen fra militæret var i 1800-tallet udtalt, og såvel gymnastikinspektørerne som underviserne var oftest militært uddannede.

Skolernes akademisk uddannede lærere holdt en vis distance til disse halvstuderende lærere, som normalt ikke havde adgang til lærerværelset. Først i mellemkrigstiden fik gymnastiklærerne adgang til en akademisk uddannelse, idet gymnastikinstitutionen blev knyttet til Københavns Universitetet i 1925.

De grundlæggende begreber i fremstillingen er 'sundhed', 'sport' og 'kønsdifferentiering'. Sundhed har siden det gamle Grækenland været nært forbundet med legemsøvelser. Sådan var det også i Danmark i hele 1800-tallet og i forstærket grad i tiden derefter. Et vigtigt parameter var renhed, der som den rette ryg havde et bredere betyd-

ningsfelt, sådan som det fremgår af *Sundhedsbladet* fra 1902: "Ej heller kan den, som forsømmer sit Legeme ved ikke at holde det fuldstændigt rent, vente at have rene, ædle Tanker. Naar man ikke sørger for at bevare sin Hud i sund Tilstand, kommer Organismen ikke af med de Gifte, som dette Organ efter Bestemmelsen skulde skaffe af Vejen. Giftige Affaldsstoffer, som ikke udskilles, føres rundt i alle Dele af Legemet og forgifter ogsaa Hjernen, som jo er Tankens Sted." Forfatteren følger denne sundhedsdiskurs frem til i dag med 2005-reformen, hvor et af de faglige mål for idrætsundervisningen lyder: Eleven skal kunne "redegøre for den fysiske aktivitet og livsstilens betydning for sundheden og kende til mulighederne for fysisk aktivitet uden for skoleregi."

Sport blev af mange gymnastiklærere langt op i mellemkrigstiden, både dem, der fastholdt den danske gymnastik, og de stadig flere, der indarbejdede den svenske 'Lingske' gymnastik, opfattet som en trussel mod bevægelsesgymnastikken. Britiske ingeniører introducerede i forbindelse med bl.a. jernbanebyggeri cricket i Danmark. I 1866 udsendte Undervisningsinspektionen for de lærde Skoler en henvendelse til statens 12 skoler, som blev opfordret til at indføre cricket i forbindelse med gymnastikundervisningen. I henvendelsen hed det: "paa bedste Maade at lade Disciplene blive bekendte med ... denne i England saa populære Lege."

Sporten i skoleidræt var kommet for at blive, og gradvist blev forskellige boldspil accepteret som en del af faget. Forfatteren følger denne proces og

må konstatere, at gymnastikken måtte afgive sin førerposition, ikke blot til sporten, men også andre aktiviteter. Indførelse af elevernes medbestemmelse i 1971 var med til at accelerere denne proces, og der skulle skaffes plads til ketsjerspil, friluftsliv, vinteridræt, musik og bevægelse samt lege.

I 1800-tallet var gymnastik i høj grad en drengeting. Først i 1903 fik pigerne adgang til statens gymnasieskoler, dog ikke på alle skoler. På Odense Katedralskole skete det først med rektorskiftet i 1918. Der skulle skaffes toiletfaciliteter og ansættes en lærerinde til at varetage pigegymnastikken og den kvindelige inspektion. Længe blev pigerne opfattet som fysisk svage, og mange blev fritaget i kortere eller længere tid. Pigeskolerne argumenterede netop med, at pigerne var i en vanskelig overgangsalder, og derfor måtte pigerealeksamen i stedet for 4 vare 5 år. Efter 2. verdenskrig konvergerede drenge- og pigegymnastikken, dels fordi teoriundervisningen ikke var kønsdifferentieret, dels fordi ligestillingen i samfundet smittede af på skolelivet. Fra 1970'erne var der i vid udstrækning tale om enten samundervisning eller kønsintegreret undervisning, der dog med de indvundne erfaringer førte frem til en hensynstagen til den fysiologiske kønsforskel.

Bogen sluttet med en informativ sammenfatning og nogle teoretiske overvejelser over forholdet mellem idræt og samfund. Endelig er der et afsnit med note- og henvisninger, litteraturoversigt og person- og sagregister. Ingen af de artikler, som Erik Nørr har registreret i *Gymnasieskolernes programmer 1903-1958*, synes

at være inddraget, ligesom der savnes henvisninger til artikler i *Gymnasieskolen* og *Meddelelser angaaende de lærde Skoler m.m.*

Sammenfattende må bogen karakteriseres som både relevant og interessant. *Fra borgerdyd til kompetenceudvikling* tematiserer fagets skiftende bidrag til elevernes almindelse, der siden 1850 har været og er de gymnasiale uddannelsers overordnede mål. Der er i vid udstrækning tale om et nyt bidrag til idrætsforskningen i en sproglig let tilgængelig oversigtsfremstilling. Kedeligt blot, at der ikke har været råd til illustrationer, for her er idrætsverdenen bedre tilgodeset end de fleste andre gymnasiefag.

HØJSKOLELIV

Hanne Engberg:
Mit højskoleliv. Askov, Krogerup, Båring, Kolding.
Poul Kristensens Forlag 2014. 164 s. 178 kr.

Af Ove Korsgaard,
professor, Aarhus Universitet

Hanne Engberg har med *Mit højskoleliv* skrevet en ærlig og indsigtfuld bog om sit liv på fire højskoler: Askov, Krogerup, Båring og Kolding Højskole i perioden 1954-98. Hun var elev på Askov og Krogerup, blev højskolelærer på Båring og ligeledes på Kolding Højskole, hvor hun også var forstander i et år (valgt ved lodtrækning!). Engberg har således haft tilknytning til højskolen i mere end fire årtier. Men hvilke årtier! De to første årtier var præget af

den klassiske højskole, de to sidste af ungdomsoprørets højskole.

1968 udgør det symbolske årstal for skiftet fra den første til den anden højskoleform. Dette skift er tidligere beskrevet af en række andre højskolefolk. Engbergs bog føjer ikke meget nyt til, når det gælder højskolens transformationsproces. Dog trækker hun kønskampen frem som en hidtil underbetonet faktor. Men ellers svarer hendes beskrivelse af transformationsprocessen i store træk til, hvad flere andre højskolefolk tidligere har beskrevet, bl.a. Niels Højlund i *Bedre end fortjent* (2005) og Frederik Christensen i *Mit liv i højskolen* (2007). Alligevel er hendes bog særdeles interessant, idet hun bringer vækkelse og forførelse ind som *forklaring* på hendes egen proces.

Vækkelse er et vanskeligt begreb at have med at gøre. Det er langt lettere – og nok også mere sikkert – at inddrage materielle faktorer som forklaring på såvel individuelle som kulturelle forandringer. For hvad vil det sige at blive vakt? Vi kender alle til at blive vækket om morgenen, men hvad vil det sige at blive vækket i mere omfattende forstand? At blive vakt er uden tvivl beslægtet med forelskelse og forførelse. Det drejer sig sikkert om en psykisk evne, som alle har, men som langt fra altid aktiveres. Selvom vækkelse findes i forskellige grader og former og ikklædes forskellige sprogdragter, er der sjældent tvivl om, at der er tale om samme fænomen. I sin bog *Bedre end fortjent* fortæller Niels Højlund om, hvordan han oplevede at blive revet med af en overvældende kraft. Det skete, da han på SF's ekstraordinære kongres i december 1967 tilsluttede sig

den gruppe, der gik fra SF til VS. "For mig personligt var det nærmest som at blive revet med af en lavine. ... Det var de rene, der gik, og de rene havde min sympati, selv om dybere lag i mig egentlig godt vidste, at man i politik snarere skal vogte sig for de renes retfærdighed end tilslutte sig den. Den eftertanke kom dog først senere, i første omgang blev jeg bare revet med af lavinen" (s. 120).

Hanne Engberg blev også revet med. Hun blev draget af højskolen, ikke mindst af den erotiske atmosfære, hun mødte i skoleformen. Hun hævder ligefrem, at det er denne atmosfære, der udgør hemmeligheden bag højskolens succes. "En erotisk atmosfære på godt og ondt, som, vil jeg påstå, har været en af dens dybeste – men sjældent udtalte – hemmeligheder bag succesen." (s. 62f).

Engberg har selv tidligere peget på hemmeligheden. Det har hun gjort i bogen *Historien om Chresten Kold* fra 1985, der på en interessant måde bidrager til en dybere forståelse af Chresten Kold personlighed og hans evne til at fascinere og forføre. Højskole som forførelse er imidlertid ikke blot et fortidigt fænomen, skriver Engberg: "Selv har jeg også været ramt af den" (s. 63).

Vækkelse synes ifølge Engberg at være en nødvendig forudsætning for, at folkehøjskolen kunne slå igennem som skoleform over for det øvrige samfund. Det gjaldt i Askov Højskoles storhedstid fra 1865 til 1920, hvor det var landbobefolkningen især, der skulle vækkes til selvstændighed, og hvor stillingtagen til nationale problemer i forbindelse med Sønderjylland var en

stor del af skolens indhold. En ny form for vækkelse satte ind efter 2. verdenskrig, en demokratisk vækkelse. De to vigtigste nye højskoler var her Krogerup og Båring, der blev oprettet i henholdsvis 1946 og 1959. Ungdomsoprøret i 1968 var igen en ny form for vækkelse, der blandt andet resulterede i oprettelsen af Kolding Højskole i 1972.

Engberg blev inddraget i Askov-oprøret, der blev indledt, da Harald Engberg-Pedersen, som blev forstander på stedet i 1968, i januar 1969 satte et uafklaret spørgsmål om fastansættelse af to venstreorienterede lærere, Povl Schmidt og Ebbe Reich, til afstemning i lærerrådet. Rådet var dybt splittet, men de blev ansat. Striden eskalerede i en uigennemskuelig blanding af personspørgsmål og forskelle i højskolesyn, der medførte, at otte lærere forlod Askov Højskole og startede en ny og ganske anderledes højskole i Kolding. Engberg blev tiltrukket af den næsten revolutionære ånd, der prægede etableringen af Kolding Højskole. "Jeg blev opfordret til at blive lærer der og drog fra det idylliske Fyn til pløjemarken i Kolding – opslugt som jeg var af de nye tider efter "68", der også kaldte på ændringer af selve højskoleformen. Det var en sand vækkelse, der stod bag, som ville et nyt samfund på mange leder og kanter" (s. 8). I Engbergs optik ses 1968-vækkelsen som den sidste ægte vækkelse i Danmark.

Som forklaring på denne vækkelse henviser Hanne Engberg til P.G. Lindhards beskrivelse af ungdomsoprøret, der i Vesten ville gøre op med den opfattelse af virkeligheden, som det gamle etablerede samfund repræsenterede.

En sådan bestræbelse kalder Lindhard for "et udtalt religiøst behov" eller "en vækkelse", der var båret af en "uomtvistelig idealisme". "Protesten var klar nok i tøj, hår og skæg, men alternativerne højest tågede" (s. 156). Dog anfører Hanne Engberg, at Kolding Højskole var et konkret projekt med konkrete mål, der et stykke tid formåede både at kritisere det eksisterende samfund og at pege på alternativer. Højskolen, der eksisterede fra 1972 til 1998, var på godt og ondt udtryk for ungdomsoprøret. I bogen beskrives skolens optur og nedtur i forening med samfundsudviklingen i disse år.

Styrken ved Hanne Engbergs bog er, at hun vedkender sig, at hun blev vakt. Hun er tro mod den personlige erfaring, at vækkelse og forførelse er fænomener, som må inddrages for at forklare ikke bare hendes eget liv i højskolen, men højskolens historie. Hendes bog rejser dermed en række interessante spørgsmål som for eksempel: Hvilken rolle spiller karisma? Det taler vi sjældent om, for karisma er ikke en demokratisk værdi, der kan læres, og som stiller mennesker lige. Ligeledes ville det have været interessant at sammenligne, den vækkelse, hun kender fra højskolebevægelsen, med andre kulturelle og sociale bevægelser. Blev det, vi kalder de folkelige bevægelser, sat i gang af vakte, der satte sig i bevægelse? Var den grundtvigske bevægelse en sådan bevægelse? Var arbejderbevægelsen også? Og hvad med nationalsocialismen? Var det ligeledes en bevægelse, der blev sat i gang af vakte? Hvad er i givet fald ligheder og forskelle? At tidsåndens kraft er stor og enkeltindividets styrke skrøbelig, blev

på uhyggelig vis blotlagt i 1930'erne. Samme erfaringer gjorde generation "68". Måske var 68'erne blot heldige med, at tidsånden efter krigen var præget af økonomisk fremgang – og ikke tilbagegang og social nød som i 1930'erne.

Disse spørgsmål skal dog ikke tages for andet, end hvad de er, nemlig en ønskeseddel. For Hanne Engbergs virkelighedstro beretning om *Mit højskoleliv* fremkalder uvilkårligt et ønske om at vide mere om vækkelse som forklaring på samfundsmæssige forhold og udviklingsprocesser.